

**Государственное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Специальная (коррекционная) общеобразовательная школа-интернат
для слепых и слабовидящих имени В.Ш.Дагаева»**

**Приложение 1
к АООП ООО**

Утверждаю

Директор ГБОУ «С(к)ОШИСС имени В.Ш.Дагаева»
_____/ Ч.А.Гайрабеков/
Приказ № 79 от 31 08 2023 г.

**Рабочие программы
по учебным предметам основного общего образования
5-10 классы
(слепые)
2023 - 2024 учебный год**

**Государственное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Специальная (коррекционная) общеобразовательная школа-интернат
для слепых и слабовидящих имени В.Ш.Дагаева»**

**Рабочая программа
по учебному предмету «Чеченская Литература»
5-10 классы
для слепых обучающихся
2023 - 2024 учебный год**

Составители:
Байтулаева А.С.
Сулейманова С.С.
учителя чеченского языка и литературы

Кхеторан кехат

«Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предметан йукъара характеристика

Белхан программа «Нохчийн литература» 5-10-чу классашна х1оттийна коьртачу йукъарчу Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца доглуш, т1еч1аг1дина министерствон омрица коьртачу йукъара дешаран бух т1е а тевжаш г1уран беттан 17 –чу дийнахь 2010-чу шарахь №1897 йолуш, АООП ООО ГБОУ «С(к)ОШИСС В,Ш,Дагаевн ц1арахчу» б1аьрса доцчу дешархошна лерина,х1оттийна ФАОП ООО ОВЗ, т1еч1аг1дина министерствон омрица коьртачу йукъара дешаран лахьанан беттан 24-чу дийнахь 2022 ш. №1025 а йолуш, ФРП-ца а йоглуш.

Нохчийн мотт – нохчийн кьоман мотт а, Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а бу, цу бахьано хьелаш кхуллу цуьнан лалашбаран а, кхиоран эшар. 5-10 классашкахь «Ненан мотт а, ненан меттан литература а» предметан декъахь хьобхуш йу ненан (нохчийн) меттан литература санна, иза хьажийна йу дешархойн интеллектуале-довзаран, коммуникативе, исбаьхьаллин-эстетикин пох1маш кхио а, коьрта г1иллакхе-этикин кхетам кхолла а, личностана нохчийн кьоман культура марзийан а.

Нохчийн литературан программа лерина йу коррекционни дешаран учрежденина,заь1апчу берашна (б1аьрса доцчу). Программа нисйина, дешаран сахьташ декъна ду урокийн коьчалшка берийн шерашка хьаьжжина. «Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет – иза беран интеллектуале а, г1иллакхе-этикин а кхиаран т1ег1а къастанден гуманитарни дешарх коьрта предмет йу. Литературин дешаро аьтто бо йешаран маь1на а девзаш, литература ламоро шегахь къонахчун амал кхийой а хууш, шен дуьненхьежамна дашца а, йозанца а бух бало а хууш, адамца а, йукъараллица а йаза хууш йолу кхетаме личность кхио.

Программо чулоцу кхеторан кехат а, предмет карайерзоран кхочушдан лору жам1аш а, предметан чулацам а, программин х1ора дакъа карадерзо билгалдаьхначу сахьташца йолу тематикин планировани а, урокал араьхарчу г1уллакхдаран план а.

Карара программа бух хилла лаьтта авторийн дешаран программаш х1итторехь а, «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет хьобхучу ненан (нохчийн) меттан а, литературин а хьехархойн белхан программа х1отторехь а. Авторийн а, белхан программаш х1итточара а хьехаран материал кьепе йалорехь и ламоро раж къасто а, дакъойн

а, теманийн а сахъташ дАсхъадекъа а шен некъ кховдо а мега.

Литература уггаре эвсаре гИрс бу шен кхачаме стаг хила (ша шен кхето, ша шен кхио), гонахъарчу хиламийн хъелашца тарвала, иштта кхоллараллин жигараллин стимулятор а йу.

Ненан меттан литература Iаморо дIалоцу личность кхиоран процессехъ коьрта меттиг, иштта Iаморо аьтто бо цуьнгахъ къонахалла, гИллакхе амал, кхоллараллин похIма кхиорехъ, нохчийн халкъан дахаран философи йовзарехъ а, карайерзорехъ а, иштта доккха гIo до къоначу тIабхъене къоман исторически зераш дIакховдорехъ а. Билггал йолу Iалашонаш кхочушйаран дешаран материал вовшахтоьхна гуманизман критерешца, исбаьхьаллин а, довзаран а мехаллашца, пайдаэцархъама тIекхача йиш хиларца, актуале хиларца, поликультурица, ламасталлин классика а, вайзаманан литература а цхъаьнайарца, тематикин а, жанрийн тайпа башх-башха хиларца догIуш ма-хиллара.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет Iаморо таронаш кхуллу дешархочун дешнийн база шорйан, церан къамелан культура, коммуникативни а, тайп-тайпана культурийн компетенцеш а кхио.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» курсан чулацам хъажийна бу дешархойн нохчийн литературин хъашташ кхочушдан, уьш нохчийн къоман культурина тIекхиарехъ а, шеца иза Iалашйарехъ а ша-тайпана эстетикин гIирсаш хиларе терра.

Дешархошна дешар Iамор коьрта долчу декъана оьрсийн маттахъ дIахъучу йукъардешаран учрежденешкахъ ненан мотт санна нохчийн мотт Iаморехъ, нохчийн литература – иза дешаран предмет йу, нохчийн къоман исторех а, культурех а, ламастех а хаарш схъаэца а, довза а таро луш, иштта иза культурин ша-тайпана йаздархочун кхолларалла толлуш долу дакъа ду, кхечу кепара аьлча, шеца цхъаьна эстетикин гIуллакхдар а долу, йозанан къамелан гIуллакхдар ду; нохчийн литература тIехъажийна йу Илманан агIонхъара дуьне довзарна а, иштта дешнийн кхоллараллин говзарийн мотт бовзарна а, йешаран культурин йукъара башхаллаш карайерзорна а, литературин говзарех кхетарна а, дашца шен амал билгалйаккхарна а, иза, исбаьхьаллин литературас ша-тайпанчу маттахъ дуйций хайитарх кхетам кхолла а, ткъа литературин мотт йукъарчу меттан шолгIа система санна бу, цо кхуллу личностан синхаамийн дакъа, цуьнгахъ ойланца хIуманан кеп хIотто а, ассоциаци йало а, логически ойла йан а, дешаран предмет хъажийна йу оцу дешаран предметехула кхочушхуьлу тIабхъенера тIабхъене нохчийн, оьрсийн, дуьненан культурийн оьздангаллин а, эстетикин а ламасташ дIакховдор.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет Іаморан Іалашонаш

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет Іаморо кхочушйан йеза роІера Іалашонаш:

- нохчийн литературехь эстетикин агІонхъара кхеташ болу гуманистически дубьненхъежам, Россин йукъара гражданинан кхетам а, къоман синкхетам а, патриотан дог-ойла а йолуш, дукха къаьмнаш долчу Россин халкъех шен халкъ хиларх дозалла а хеташ йолу амал личностехь кхиор.
- нохчийн литература йовза лааран дог дар кхоллар, нохчийн къоман ширачу заманера схъайогІу культура мехалла хетар кхиор, дешархо шен къоман мотт а, культура а Іаморан кха тІе ваккхар, къоман культурин тІаьхьалонна йукъавалор.
- къоначу тІаьхьенехь дІайахначуй, карарчуй, йогІур йолчуй заманийн уьйр ларйан йезаш хиларан кхетам кхиор а, нохчийн къоман культура ларйарехь жобпалле хилар кхоллар;
- дукха къаьмнаш долчу Россин пачхьалкхехь личностана кхиаме социализаци а, ша шегахь стогалла кхиорна оьшу интеллектуале а, кхоллараллин а таронаш кхиайар.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет тІехъажийна роІера хьесапаш кхочушдан:

- тІаьхьенера тІаьхьене историко-культурни, оьздангаллин, гІиллакхийн мехаллаш дІакховдоран хьокъехь ненан меттан нохчийн литературин маьІнех кхетар;
- ненан меттан нохчийн литературин историца йолу уьйр къастор, нохчийн литературехь йолу къоман ша-тайпана синьоьздангаллин а, материални а нохчийн къоман культурин исбаьхьаллин шорталлех кхетам кхоллар;
- Россин Федерацин кхидолчу къаьмнийн литературин контекстехь нохчийн литература а кхуьу хилам санна цунах хаарш эцар; уьш вовшийн эр;
- нохчийн литературина бухе диллина культурин а, оьздангаллин а маьІна билгалдаккхар; йешначун хьокъехь мах хадош а, шена хетарг олуш а барта а, йозанца а къамел дан хаар;
- Іер-дахарехь а, дешаран процессехь а нохчийн литературех пайдаэца хаар кхоллар;
- шен мукъачу хенахь йешарна ханна план хІоттор, нохчийн маттахь шена хазахета йешаран говзарш мехала хетар къастор а, бух балор а;

- нохчийн литературин говзарш системехь йешарца дуьне довза а, дуьненахь ша дIалоцу меттиг къасто а, адаман а, йукъараллин а йукъаметтигаллин гармонизаци латторан а хъашташ кхоллар;
- хаамийн хьостанашца болх бан хаар кхиор, Интернетера а, иштта кхийолчу хьостанашкара хаамашна презентаци йар а, кечйар а.

Хьехаран планехь «ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предметан меттиг

«ненан (нохчийн) меттан литература» предметан программа хIоттийна федеральни пачхьалкхан дешаран стандартан коьртачу йукъарчу дешаран программы буха тIехь, иза лерина йу дешаран 338 сахьтана. (5 кл. – 68 с., 6 кл. – 68 с., 7 кл. – 68 с., 8 кл. – 68 с., 9 кл. – 68 с.). Программин инвариантивни дакъош Iаморна лерина 296 сахьт ду.

«ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предметан чулацам

Дешаран предметан чулацамо шена йукъалоцу литературин говзарийн а, церан авторийн а гайтар, иштта тематикин блокаш а: «Халкъан барта кхолларалла», «Нохчийн йаздархойн говзарш», «Кхечу къаьмнийн литература».

Тематикин блокаш

5 класс

Халкъан барта кхолларалла

Нохчийн халкъан туьйранаш:

«Кхо ваша».

«Тамашийна олхазар».

«Кхо ваша а, саьрмик».

«Доьшуш хилла кIант».

«Барзо Iахарца мохк къовсар».

Фольклоран кегий жанраш: кичанаш, хІетал-металш.

Нохчийн йаздархойн говзарш

Литературин туьйранаш

Б. Саидов «Майра кІант Сулима» (дацдина).

М. Мусаев «ЦІен маьхьси».

С. Гацаев «Чкьобрдиг» (дацдина).

А. Исмаилов «Бирдолаг».

XX бІешаран литература

С. Бадуев. «Зайнди».

М. Мамакаев. «Баппа».

І. Мамакаев. «Садаьржаш».

М. Сулаев. «Ламанан хи».

І. Гайсултанов. «Кегий йийсарш» («Александр Чеченский» повесть йукъара дакъа).

А. Сулейманов. Стихотворени «Борз ю угІуш».

Х. Саракаев. «Баьпкан чкьубьриг».

Окуев Ш. «Лаьмнашкахь суьйре». («Лаьттан дай» гулар йукъара).

І. Ахмадов. «Кьонахалла».

Ш. Арсанукаев. «Баьпкан юьхк».

Д. Кагерманов. «ДоттагІалла».

Х. Сатуев. «Лаьмнийн кьоналла».

Ж. Махмаев. «Буьйсанан гІулчаш».

В.-Хь. Амаев. «Малх чубаре хьобжура иза».

Дикаев М. «Баъстенан аматаш».

Берийн журнал «СтелаДад»: журналан специфика, жанраш, рубрикаш, тексташца болх бар.

XXI бешаран литература

Ш. Рашидов. «Нана-Нохчийчоь».

М. Бексултанов. «Ца кхетга хестор».

А.-Хь. Хатуев. «Нохчийн мотт».

С. Мусаев Рассказ «Хьайбанан чам».

М. Ахмадов. «Ушурма волчоь, хьшалгIахь».

Кхечу къаьмнийн литература

М. Лермонтов «Кавказ» (гочинарг Сулаев М.).

6 класс

Халкъан барта кхолларалла

«Нарт-орстхойн паччахь Наураз».

«Ницкъ болу Солса».

«Гермачигара наьрташ».

«Наьрт-аьрстхой кхерор».

Нохчийн йаздархойн говзарш

И. Гайсултанов «Нийса кхиэл».

Х. Сатуев «Ломмий, цхьогаллий».

Х. Ошаев «Чайра».

Г. Мамакаев. «Дагалецамаш».
Х. Сайдуллаев. «Ненан баърхиш».
М. Сулаев. «Канте».
Х. Эдилов. «Ненан безам».
А. Джунаидов «Белхи».
А. Айдамиров. «Вина мохк».
Р. Ахматова. «Ма хала ду цунах кхета».
Х. Саракаев. «Ирсе баърхиш».
Ш. Арсанукаев. «Мохкбегор».
Ш. Окуев. «Баъсте».
М. Кибиев. «Меттан сий».
М. Дикаев «Сан бахам».
Ш. Рашидов. «Ломара це».
Э. Мамакаев. «Хорд».
Ж. Махмаев. «Баържачу баъпкан юьхк».
С. Дакаев «Тамех ловзар».
М. Бексултанов. «Некълацар».
М. Ахмадов. «Телефон».
С. Мусаев «Даймахке боьду некъ» .
С. Курумова «Шовданехъ» .

Кхечу къаьмнийн литература

Важа Пшавела. «Хьозалдиг».

7 класс

Халкъан барта кхолларалла

«Дади-юрт».

«Нохчийн шира илли».

«Сай» (халкъан илли).

Нохчийн йаздархойн говзарш

М. Мамакаев «Даймехкан косташ».

Б. Саидов. «Вина юрт», «Деган аз».

Г. Мамакаев. «Берзан бекхам».

Х. Ошаев. «Иччархо Абухъаьжа Идрисов».

А. Сулейманов. «Шуьнехь дош».

Г. Гайсултанов. «Болат-гПала йожар»(дацдина).

А. Айдамиров. «МухIажарш».

Ш. Арсанукаев «Иманах дузийта дегнаш».

М. Кибиев. «Дош».

А. Джунаидов А. «ХIоььнаш».

С. Гацаев. «Дарц».

А. Кусаев. «Амалехь диканиг».

Ш.Рашидов. «Ден весет».

М. Дикаев. «Нохчо ву со».

С. Дакаев. «Куйно хотту».

Г. Шайхиев. «ЧIагIо».

А. Бисултанов. «Хъайбахахь язйина байташ».

В-Хъ. Амаев. «Генарчу денойн туьйра».
С. Курумова. «Дохк» / (дакъа).
Ш. Окуев. «Сан хьоме Нохчийчоь».
С.-Хъ. Нунуев «Юнус».
М. Бексултанов «Генара а, гергара а денош».
М. Ахмадов «Кхаа вешех туьйра».

Кхечу къаьмнийн литература

А. С. Пушкин «Аьнан Гуьйре» (гочийнарг А. Сулейманов).
Альфонс Доде «Таьххьарлера урок».

8 класс

Халкъан барта кхолларалла

«Таймин Биболатан илли».
«Эвтархойн Ахьмадах илли».

Нохчийн йаздархойн говзарш

Бадурев С. «Олдум».
М. Мамакаев. «Лаьмнийн дийцар».
М. Сулаев. «Цавевза доттагI».
А. Сулейманов. «Дог дохден цIе»; «Дахаран генаш».

И. Хамидов. «Ша – коч, схъа – коч».
Ш. Арсанукаев. «Тимуран тур».
И. Шайхиев. «Дарцан буса».
М. Ясаев. «Тянь-Шанан лаьмнашкахъ» (дакъа).
С. Яшуркаев. «МаьркIаж-бодан тIехъ кIайн хьобкх» (йацйна).
Л. Абдулаев. «Маьлхан каш».
М. Бексултанов. «Дика ду-кх хьо волуш»; «Дари».
А. Бисултанов. «ДегIаста»; «Халкъан илланчина».
С. Гацаев. «Кавказ»; «БIаьстенца къамел».
Я. Хасбулатов. «Дош» «Стаг хилла ваьллахъ хьо ара».
М. Ахмадов. «Лаьтта тIехъ лаьмнаш а хIиттош».
Сатуев Х. «Нашха».

Кхечу къаьмнийн литература

Ладо Авалиани. «Хьаькхна буц».

9 класс

Халкъан барта кхолларалла

Турпалалин иллеш «Теркаца хьала-охъа вехаш хиллачу Эла Мусостан, Адин Сурхон илли».
«Таркхойн кIентан, Жерочун кIентан, Жумин Акхтулин илли».
Туйранаш, шира дийцарш, аларш.
Шира дийцарш «Къиза Iадат», «Шотойн Аьстамар», «Исмайлин Дуда» Кицанаш, хIетал-металш. Назма/ Динан поэзин жанр (жанрашка хьажар).

Нохчийн йаздархойн говзарш

Нохчийн литературин бухбиллархойн (йаздархойн) кхолларалла:

І. Дудаевн, М. Сальмурзаевн, І. Нажаевн, Ш. Айсхановн. Поэзига, прозига хъажар.

Ш. Айсханов «Мало-хало».

С. Бадиев. «Бешто».

Сийлахь-боккхачу Даймехкан тІамах лаьцна говзарш.

І. Мамакаев «Дерриге а тІамна», «Даймехкан тІом болчоь», очерк «Турпалчу танкистан доьзал».

М. Мамакаев «И йобьлхуш яц», «КІиллочунна».

М. Сулаев «Повтга», «Малх тоьлур бу».

Х. Эдилов «Суьрте», «Кавказан аьрзу», «Темало – хьуна».

І. Мамакаев. «Кавказа латта», «ЙоІе», «Даге», «Сайн кІанте», поэма «Нохчийн лаьмнашкаь».

А. Айдамиров «КІант веллачу дийнаь» (дийцар).

М. Сулаев. «Сай»; Сох муха эр ду адам», «ДоІа», роман «Лаьмнаша ца дицдо» (кортош).

І.-Хь. Хамидов. «Лийрбоцурш».

С. Гацаев. «Буьйса хаза, буьйса тийна», «БІаьсте кхечи», «ХІай, йоІ, делхьа, собарде».

Н. Музаев. «Селима дуьйцу».

С. Курумова «Жарманан некь».

М. Мусаев «Таймин Бийболат»(роман йукъара кийсакаш).

Р. Супаев. «Вайнехан халкъан иллеш», «Буьйса йу беттасе».

Х. Талхадов. «Шийла дарц цІевзинчоь», «Сан ненан маттахь ас язйо».

Ш. Окуев «Лайн тІехь цІен зезагаш» (роман йукъара кийсакаш).

М.-С. Гадаев «Даймехкан лобмашка», «ДоттагІашка».

И. Эльсанов «КІайн коч».

М. Ахмадов «Дечиган тайнигаш».

М. Бексултанов «Сан вешин тЕхьийза йоI».

Б. Гайтукаева «Зама», «Хьан цIийнах йара-кха со, Нохчийчоь, хьан цIийнах йара».

М. Айдамирова. «Лаьмнийн хIайкал» (кийсак).

А. Ахматукаев «Машаран хIайкалш» (Айдамирова Машаран «Лаьмнийн хIайкал» романах лаьцначу статья кийсак).

Кхечу къаьмнийн литература

М.Ю. Лермонтов «Валерик» (кийсак).

Экскурсешна магийна музейш

Нохчийн литература хьобхуш, дешархошна хIара литературни музейш йовзийтар магийна:

Айдамиров Абузаран музей-цIа (Меската).

Мамакаев Iаьрбин музей (Лаха-Невре).

Мамакаев Мохьмадан музей-цIа (ТЕхья-Марта).

Гадаев Мохьмада-Салахьан музей (Ножай-йарт).

Сулейманов Ахьмадан музей (Олхазар-КIотар).

Дешаран-методически комплект

I. Йуккъерчу йукъардешаран ишколашна лерина нохчийн литературин Iаматаш:

1. С.Э.Эдилов: 5-7 классашна;

2. М.Ахмадов, З. Алиева: 8 классана;

3. I.Арсанукаев, С.Эдилов: 9 классана.

II. Нохчийн литературин Iаматашна методически хьехамаш.

III. Тайп-тайпана тексташ, тесташ.

IV. Дешаран дошамаш.

V. Белхан тетрадаш.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет карайерзоран кхочушдан лору жамлаш

Коьртачу школахь «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет Iамор хьажийна ду дешархой роIера личностни а, метапредметни а, предметни жамлашка кхачарна.

Личностни жамлаш

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программин личностни жамлаш коьртачу йукьарчу дешаран тIегIанехь кхочушхуьлу дешаран а, кхетош-кхиоран а болх дешаран организацехь цхьаьна дIабахьарца. Болх дIабахьар кхочушдо Россин социокультурни а, синьобздангаллин а ламасталлин мехаллашца догIуш ма-хиллара. И мехаллаш йукьараллин бакьонаша кьобалийна тIе а эцна, цара аьтто бо шен дуьне довзар а, ша шен кхетош-кхиор а лакхадаккхарехь.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программа карайерзоран личностни жамлаш коьртачу йукьарчу дешаран тIегIанехь декхарийлахь ду дешархошна, дикачу мехаллах пайда а оьцуш, куьйгалла а хилла дIахIитта, шайн гIуллакхдарехь гулдина зераш шордан а, церан буха тIехь кхетош-кхиоран гIуллакхдаран хьежамаш кхолла а, цу йукьахь кху декьахь а:

гражданалла кхетош-кхиоран:

гражданинан декхарш а, цуьнан бакьонаш а кхочушйан кийча хилар, бакьонаш а, машар а, кхечу адаман законан бакьонаш ларар; доьзалан, йукьарчу коьртачу дешаран программаш кхочушйечу дешаран организацин, меттигерчу йукьараллин, хьомсарчу мехкан, пачхьалкхан дахарехь жигара дакъалацар; цхьана а кепара эсктремизм, дискриминаци тIецалацар; адаман дахарехь тайп-тайпана социале институташа дIалоцу меттигах кхеташ хилар; гражданинан коьртачу бакьонех, машарх, декхарх лаьцна хьежам хилар, социале нормаш а, личностни йукьаметтигаллин бакьонаш а йовзар; коррупцина дуьхьало йан кийча хилар; тайп-тайпана гIуллакхдар нахаца цхьана дан хууш хилар, дешархойн шаьш дечу

урхаллехь дакъалаца кийча хилар, гуманитарни г'уллакхаллехь (волонтералла, нахана г'о дар,) дакъа лоцуш хилар а.

патриотийн кхетош-кхиоран:

дуккха а къаьмнаш долчу йукъараллехь Россин гражданин хилар дозалла хетар, ненан мотт Iамор, Россин Федерацин а, шен къоман а, Россин къаьмнийн а истори, культура йовза лууш хилар, шен Даймехкан мехаллаш доккха х'ума хеташ хилар: Iилманан, искусствон, спортан, технологин, тIеман а, белхан а хьуьнарш мехала хетар; Россин символаш, пачхьалкхан деза денош, исторически а, Iаламан тIаьхьалонаш, памятникаш, хьомечу пачхьалкхехь дехачу къаьмнийн ламасташ ларар. синьобздангаллин кхетош-кхиор: синмехаллаш харжа оьшучохь а, оьздангалла харжа эшар нисделлачу хьолехь а нийса харжам бар, шен леларан нийса мах хадо хаар а, нехан леларан мах хадо хаар а, харц леларшна резацахилар; личность индивидаца а, йукъараллица а маьрша, жобпалле хилар.

синьобздангаллин кхетош-кхиоран:

искусствон башх-башха тайпанаш а, шен къоман а, кхечу къаьмнийн а ламасташна, кхоллараллина а битаме хилар, искусствон синхааме тIеIаткъамах кхеташ хилар, исбаьхьа культура ладаме хетар, Даймехкан а, дуьненан искусствон мехаллех кхеташ хилар, этносийн культурин ламасташ а, халкъан кхолларалла а маьIне хетар, тайп-тайпанчу искусствошкахь шен меттиг каро хьажар а.

физически кхетош-кхиоран, могошаллин культура а, синхаамийн хьал а кхиоран:

дахаран мехаллех кхетар, шен могошалла ларйар, могошалла ларйеш дахар нисдар (пайде х'ума йаар, гигиена ларйар, садаIаран а, белхан а хенан раж ларйар, спорте лелаш йа физкультура йеш хилар); вуон х'уманаш лелор дитар (къаьркъа малар, наркотикаш лелор, тонка озар), иштта кхийолу дегIан а, синан а могошалла талхош йолу х'уманаш целелор; кхерамазаллин бакьонаш ларйар, иштта интернет-машанашкахь а кхерамазаллин бакьонаш ларйар, стресс хила тарлун хьелашна марзвалар, хийцалучу социале а, хаамийн а, Iаламан а хьелашна а кийча хилар, иштта цу хьокъехь шен дахаран зерех пайда а оьцуш, кхин дIа а шен Iалашонашка дIаэхар;

шена а, кхечарна а бехк билла сиха цавалар;

шен синхаамаш шегяхь сацо хаар, кхечеран синхаамийн хьолах кхетар;

стаг гIалат волуш хуьлуш хилар хаар а, шен гIалаташ тIелаца хаар, уьш нисдан деза хьажа везар.

кѣинхѣегаме кхетош-кхиоран:

хѣалхахИттийна декѣарш кхочушдан Иалашонца жигара дакѣалацар (доѣзалехѣ, гИалин, кИоштан йукѣардешаран дешаран организацехѣ), йукѣараллин а, технологически а гИуллакх а, болх а дИаболо, дИахИотто хаар, тайп-тайпана гИуллакхаллин план хИотто а, иза кхочушийн а Иамар, тайп-тайпана кѣинхѣегаман корматаллаш Иамор, корматаллин йукѣараллехѣ дИатарвала, ваза.

экологин кхетош-кхиоран:

Йукѣараллин а, Иаламан а, Иилманийн а хааршна тИе а тевжаш, гонахѣарчу Иаламан хѣокѣехѣ хѣалхахИуѣтту хѣесапаш кхочушдан, гонахѣарчу Иаламан пайдехѣ хин долу гИуллакхаш дИадахѣа план хИоттор, экологин культурин тИегИа лакхадаккхар, экологин кИорггера проблемаш йовзар, уьш кхочушийн некѣаш лахар, гонахѣара Иалам бехдийр долу белхашна дубѣал жигара дакѣалацар, Иаламан, технологин, йукѣараллин йукѣарлехѣ зИе латтош волу гражданинан маИна довзар, экологин хѣежамашна лерина гИуллакхаллехѣ жигара дакѣалацар.

Иилманан мехаллех кхетам:

вайзаманан Иилманан системехѣ адам а, Иалам а, йукѣаралла а кхиар толлучу хѣежамашна тИе а тевжаш, адаман Иаламца а, йукѣараллица а йолу зИенаш а, дубне довзаран гИирс санна меттан а, йешаран а культура карайерзор, талламаш бар Иамар, талламийн зерийн ойла йар, талламаш ша а, коллективана а йукѣахѣ дИабахѣар.

Йукѣараллин а, Иаламан а хийцалучу хѣелашна дешархо марзварехѣ кхачойеш йолу личностни жамИаш:

Добшучара йукѣараллин зераш карадерзор, шен хене хѣаьжжана йукѣараллехѣ леларан бакѣонаш, норманаш, йукѣараллин дахаран кепаш, тобанашкахѣ, йукѣараллашкахѣ а, цу хѣокѣехѣ доѣзалехѣ нийса леларан коьрта йукѣараллин меттиг кѣасто хаар;

билгалдоцу хѣелашкахѣ, кхечеран зерашна, хааршна виллина хиларца добшучаьргахѣ зИе латторан хѣуьнар хилар;

билгалдоцу хѣелашкахѣ, шен компетенци тИегИа лакхадаккхаран хѣуьнар кхиор, ткѣа иза кхочушдалур ду практически гИуллакхехула а, цуьнца цхѣаьна кхечу адамашка а хѣоьжуш Иамар, церан керлачу хааршна тИекхиар;

васташ билгалдахар а, уьш вовшахѣэр, керла хаарш карадерзор, цуьнца цхѣаьна идейн, кхетамийн формулировка йан хаар, объектх, хиламех гипотезаш кхолла хууш хилар, шен хаарийн дефицитех кхетар, шен компетенцин тИегИа довзар,

шен кхиаран план хГотто хаар;

коьртачу кхетамех, терминех, чIагIделлачу кхиаран концепци декъехь болчу кхетамех оьшург къасто хаар;

Iаламца, йукъараллин, экономикаин йукъаметтиган анализ йар, и йукъаметтигаш къастор;

гонахъарчу Iаламан бечу тIеIаткъамна чот а йеш, Iалашонашна тIекхочуш а, декхарш кхочушдеш а, шен гIуллакхийн, белхийн мах хадо хаар;

дешархошкахь стрессийн ситуацешкахь боха ца боха Iамор, хуьлучу хийцабийн а, церан тIаьхъенех нийса мах хадо Iамор, стрессийн ситуацешна дуьхьало йан йезаш хилар, стрессийн ситуацин мах хадо хаар, йуьхъарлаьцна гIуллакхашна, хьелашка хьаьжжина, корректировка йан хаар, йуьхъарлаьцначу гIуллакхехь кхиамаш ца хилахь а, воха а ца вухуш, кийча хилар.

Метапредметни жамIаш

Дешаран универсальни довзаран дараш карадерзор:

Коьрта маьIнийн дараш:

объектийн (хилабийн) билгалйолу билгалонаш Iорайахар а, къастор;

классификацин ладам боллу билгалонаш а билгалйаха, йечу анализан жамI даран а, дустаран а. критерешна а бух бало;

хьалха хIиттийнчу декхаршка хьаьжжана, къастайечу факташкахь хила догIурш а, бIостанехь дерг а билгалдаккха,

тергоне эцнарш гайтийта а, хила догIурш а, бIостанехь дерг а Iорадаккхаран критереш йало;

хьалхахIоттийнчу декхарна оьшучу хаамийн дефециташ къастор;

хиламаш а, процессаш а Iаморехь бахъанин-талламан уьйраш къастор, дедуктивни а, индуктивни а ойланехь

сецначарах пайда а оьцуш жамI дар, аналогича догIуш ойланехь сецначун жамI дар, вовшашца уьйр йолчарах

гипотезийн формулировка йар;

дешаран шардаран кхочушдан шен лаамехь некъ лахар (масех вариант вовшаш йустар, уггаре гIолехь йерг харжархьама).

Бухера талламан дараш:

довзаран талламан гIирс санна хаттарех пайдаэцар;

догIуш доллу хаттарш хIиттор, шен лаамехь лобхучу хаамашна жоп лахар;

шена хетачух лаьцна гипотезин формулировка йар, шен хетачун аргументаци йалор;
ша хЮттийнчу планаца талламаш бар, чолхе йоцу эксперимент дIайахьар, талламан объектан башхаллаш билгалйахар,
объектийн йукъара бахьанин-талламан уйраш къастор
Таллам барехь (экспериментехь) схьахиллачу хаамийн бакъхиларх пайдэцаран мах хадор;
дIабаьхьначу талламийн хиллачу зерийн жамIийн ша формулировка йар, хиллачу жамIийн бакъхиларан мах хадоран
гIирс бевзаш хилар;
процессаш, хиламаш, церан тIаьхьалонна хила тарлучу кхиаран прогноз йар, ишттачу а, царах терачу ситуацешкахь
шен хетарг къасто, керлачу хьелашкахь а, контекстехь а церан кхиаран хетарг хьалха таттар;

Информацица болх бар:

хьалха хIиттийна дешаран декхарш а, тIейихкина критереш а кхочушийн хьостанашкара информации, хаам лохуш
тайп-тайпана некъех, гIирсех пайдаэца,
харжа, анализ йан, системизаци йан, башх-башха информацийн тайпанийн, гайтаран кепийн интерпретаци йан,
цхьаьна йогу аргументаш лаха (цхьа верси, идей бакъйеш йа харцйеш), шен лаамехь информации дIагайта йогуш
йоллу кеп харжа, чолхе йоцучу схемашца, диаграммашца, йа кхечу кепара графикаца кхочушдечу шардаран
иллюстраци йан;
хьехархоша къастийнчу критерешца, йа шен лаамца формулировка йина информации тешаме хилар къасто;
информаци эвсаре дагахь латто а, системизаци йан а.

Дешаран универсале, коммуникативе дараш карадерзор:

Къамел дар: хетачух кхета а, хетачун формулировка йан, Iалашоне а, къамел даран хьелашка хьаьжжана, эмоцеш
гайтар, шена хетарг барта аларца а, йозанан текташкахь а дIагайта, къамел даран невербале гIирсаш бовза, социале
билгалонийн маIнех кхетар, Iотбаккхаме хьелаш кхуллу таронаш йовза, Iотбаккхамаш кIадбан, бартбан, кхечеран
Iалашонех кхеташ хила, шеца къамел дечуьнца ларам хила, обздачу кепехь шена нийса цахетачун формулировка йар,
къамел дечу йукъана догуш долу хаттарш хIиттор, шен лаамехь къамел даран формат харжа, аудиторин башхалле
хьаьжжана, къамелана презентаци йан, цуьнга хьаьжжана барта а, йозанан а текстийн гайтаран материал хIоттор.

Шен лаамехь гУллакх дІадахьар: билгал йолу проблема кхочушйеш болх ша беш а, йа тобанна йукъахь беш а гІолехь долчухкхета а, пайдаэца а, хьалха хІоттийна Іалашо кхочушйарехь тобанца кхочушйан йезаш хиларан бух бало, цхьаьна дечу гУллакхан Іалашо тІеэца, и кхочушйан дараш тобанца билгалдаха, шайна йукъахь болх дІасхьабекъа, бартбан, процесс а, жамІаш а дийцаре дан, масех адamna хетачун йукъара маьІна даккха, куьйгалла дан кийча хила, тІедилларш кхочушдан, муьтІахь хила, цхьаьна бечу белхан дІахІоттаран план хІотто, цу балха йукъахь хІораннан меттиг къасто, белхан Іалашонаш вовшашна йукъахь, хІораннан тароне хьаьжжана, дІасхьайекъа, тобанан декъашхошца белхан Іалашонаш йийцаре йан, шен белхан дакъа кхочушдан, ша бинчу белхан мехалла къасто, белхан йуьхьца кхочушхилла долу жамІ дуста, белхан жобпалле дакъа схьаэца, тобанна хьалха жоп дала кийча хила.

Дешаран универсале, регулятиве дараш карадерзор:

Ша шен къепе хІоттор: дахаран а, дешаран а хьелашкахь нислун проблемаш къасто, сацам тІелоцуш тайп-тайпана некъаш билгалбаха, шардар кхочушдан шен лаамехь алгоритм харжа, дешаран шардар кхочушдан некъ харжа, ша кхийдайечу вариантшна аргументацеш йало, Іамочу объектх хиьначу керлачу хаарийн хьесап а деш, кхийдайечу алгоритмана корректировка йан, харжам бан, бинчу сацамна жобпалле хила.

Ша шен терго латтор: ша шена терго латторан некъаш карадерзо, ша шена мотиваци йан, хьолана богІуш боллу мах хадо, хьал хийца план кховдо, дешаран шардар кхочушдеш, халонийн контекст лара а, халонашна сема хила, хийцалучу хьелашка хьаьжжана, шен сацамна адаптаци йан, кхочушхиллачу (кхочуш ца хиллачу) жамІийн бахьанаш кхето хаа, хиллачу зерийн мах хадо, хиллачу хьолехь пайде дерг къасто, керлачу хьелашка хьаьжжана, гУллакхаллин йукъа коррeктиваш йало, гІалаташ къасто, Іалашонан а, хьолан а жамІца богІу мах хадо.

Эмоциале интеллект: шен а, кхечеран а эмоцеш къасто а, йийца а, царна урхалла дан, эмоцеш билгалйаха, эмоцеш хиларан бахьанин анализ йан, ша кхечу стеган метта хІотто, кхечун бахьанех, Іалашонах кхета, эмоцеш гайтаран некъан урхалла дан.

Шех а, кхечарах а кхетар: кхечу стагах кхета, цуьнан хетачун ойла йан, гІалат вала / йала шен бакъо хила, изза бакъо кхечун йуйла хаа, ша долу хІума тергонехь латто йиш йоций хаа.

Предметан жамІаш

«Ненан меттан (нохчийн) литература» дешаран предметехула йолчу герггарчу белхан программа карайерзоран предметан жамIаша гайта деза:

1) кхин дIа шен кхиарехь ненан меттан литература йешаран а, Iаморан а ладамаллех кхетар; хIокху дуьнен чохь ша вовзаран а, дуьнедовзаран а гIирс санна систематически йешар оьшуш хиларан хьашташ кхоллар, адаман а, йукьараллин а йукьаметтиг тайар, массо а агIор диалог йар;

2) ненан меттан литература халкъан къоман-культурин коьрта мехаллех цхьа мехалла хиларх, дахар довзаран ша-тайпа некъ хиларх кхетар;

3) культурин самоидентификаци латтор, шен къоман культурин тоьлла говзарш Iаморан буха гIехь ненан мотт Iаморан коммуникативни-эстетикин таронех кхетар;

4) шен хетарг аргументашца дIаала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахь йозанца а, оздангаллех вуьззина квалифицированни дешархо кхиор, цуьнгахь, хIуманан хьесап доккхуш, къамел дан Iамор, йешнарг йийцаре йечохь дакъалацар, шен йешаран мукьачу хенан план хIоттор;

5) тайп-тайпана этнокультурин ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхетар Iамо кхиор;

6) Iилманан а, гIуллакхан а, публицистикин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш къасто Iамар, йешначун критически мах хадо а, анализ а говзалла кхоллар, литературин говзарехь гайтина дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар;

ЖамI: доьшуш верг кхета йешаран маьIналлех а, ладамаллех а, йешарна а марзло, тайп-тайпана говзарш йешаран зедалар хуьлу.

Нохчийн литература халкъан къоман-культурин коьрта мехаллех цхьа мехалла хиларх, дахар довзаран ша-тайпа некъ хиларх кхетар

ЖамI: доьшуш верг кхеташ хуьлу нохчийн литературехь къаьста нохчийн къоман менталитет, цуьнан истори, дуьненах кхетар, литературо адаман дахаран оьшу коьрта маьIнаш довзуьйтий а.

Нохчийн фольклоран а, кхечу халкбийн фольклоран а, XX бӀешаран нохчийн йаздархойн, XXI бӀешаран йуьххьерчу йаздархойн литературин а, Россин халкбийн литературин а Iамийнчу говзариин коьртачу проблемах кхетар, литературин вастех кхетар, эстетически хьежам кхоллар, литературин исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гIирсаш бевзаш хилар, оздангаллехь ша къастор, Россин халкъан культуриин говзариин а, нохчийн халкъан культуриин а, дуьненан кхечу къаьмнийн, дуьненан культуриин а говзарш Iаморехь нохчийн меттан таронаш кIезиг цахиларх кхетар а.

ЖамI: адамийн йукъара проблемаш йовзарехь зедалар хуьлу доьшуш волчунна, нохчийн литературин меттан таронех пайдаоьцуш, и проблемаш йийца а Iема.

Литературиин говзаршна анализ йан хаар, уьш муьлхачу жанрийн тайпанех йу къасто хаар, литературин говзаран теманех а, идея а, гIиллакхе пафосах кхета а, кхолла а, турпалхойн амалш билгалйаха, цхьана йа масех говзариин турпалш вовшашца дуьхьалхIотто, тексташна йукъара цитатех а, нохчийн меттан суртхIотторан гIирсех а пайдаоьцуш, прозийн говзариин йа церан дакъош схьадийца хаар, ладоьгIначу а, йешначу а текстех лаьцначу хаттаршна жоп далар, тайп-тайпанчу аларийн барта монолог йан, диалог дIайахьа, нохчийн литературин шена хета мах хадор, шен хетарг аргументашца дIаала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахь йозанца а, оздангаллех вуьззина квалифицированни дешархо кхиор, цуьнгахь, хIуманан хьесап доккхуш, къамел дан Iамор, йешнарг йийцаре йечохь дакъалацар, шен йешаран мукъачу хенан план хIоттор;

ЖамI: доьшуш волчунна карадоьрзу литературин говзариин анализ йар а, интерпретаци йар а, къамелаца и дIахIотто а, шена хетачунна аргументаци йан а, шениг чекхдаккха хаа а, ша йеша леринчу литературин го къасто а.

Тайп-тайпана этнокультурин ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхетар Iамо кхиор; литературин говзариин эпохаца йолу зIенех кхетар, цо шена чукъуьйлу оздангаллин мехаллаш билгалйахар, нохчийн а, оьрсийн а литературин, культуриин синьоздангаллин мехаллашна тIаьхьа вазар/йазар а, Iамийнчу литературин говзаршна шениг (цкъацкъа) интерпретаци йар.

ЖамI: доьшуш верг Iема нохчийн литературин а, нохчийн матте гочийнчу а говзарех кхета.

Тайп-тайпана литературин жанрийн говзарш барта схьайийцарх кхетар а, Iамийнчу говзариин тематикаца йоьзна сочиненеш а, изложенеш а йазйар, кхоллараллин цIеран белхаш а йаздар а, литературин а, культуриин а теманашна

рефераташ йазйар, говзаршкахь сюжетан элементаш, композици, исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гIирсаш къастор а, говзаран идейн-исбаьхьаллин чулацам белларехь долчу церан маIнех кхетар (филологин агIонхьара анализ йаран элементаш), литературин говзаран анализ йарехь литературоведчески терминологи йевзаш хилар, авторан позицех кхетар, Илманан а, гIуллакхан а, публицистикин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш къасто Iамар, йешначун критически мах хадо а, анализ а говзалла кхоллар, литературин говзарехь гайтина дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар.

ЖамI: доьшуш волчо карадерзадо, маIна а доккхуш, диканиг къастош, йешар, текстах кхета, кхечу тайпанийн текстех къасто Iема, интеллектуальни ойла йарца йешаран хьокъехь хиллачу дуьххьарлера синхаамашка йухахьажар.

Классийн предметийн жамIаш

5 класс:

- Россин кхидолчу къаьмнийн культурешца йолчу диалоган контекстехь нохчийн къоман оздангаллин мах хадо таро лун нохчийн халкъан а, литературин а туйранийн, кицанийн проблематика билгалйаккхар, говзаршкахь Даймакках а, Iаламах а лаьцна чукъуьйлу ойланехь нохчийн къоман культурин а, оздангаллин а коьртачу мехаллех кхетар.

- Россин къаьмнийн культурийн контексташкахь нохчийн фольклоран а, литературин а, культурин а хазнех йуьхьанцара сингар хилар, говзаршкахь доьзалийн мехаллашкахь къаьстачу нохчийн халкъан ламастех кхетам хилар;

- нохчийн халкъан амалх а, нохчийн меттан а, къамелан а башхаллех йуьхьанцара кхетам хилар;

- тIехьажадечу хаттарийн буха тIехь фольклоран а, литературин а текстан маIнин анализ йан хаарш хила; хьехархочун куьйгаллица хаттаршна жобпаш лучу форматехь историко-культурин коментареш а, шен тексташ а кхолла, исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуьхьалхIитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа Iама.

- проектни-талламан гIуллакхаллин хьокъехь йуьхьанцара сингар хила, цуьнан жамIаш и дIадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанащца болха бан хаарш хила а.

6 класс:

- Кхидолчу тайп-тайпана къаьмнийн турпалаллин эпосца йолчу диалоган контекстехь нохчийн къоман оздангаллин мах хадо таро лун нохчийн иллин (эпически эшарийн), наьрт-аьрстхойн дийцарийн, туйранийн а, нохчийн литературин проблематика билгалйаккхар, тематикин а, проблематикин а, вастийн а тIегIанехь царна йуккъехь зIе таса;

- Даймехкан Iаламах а, Даймахках а лаьцначу говзаршкахь нохчийн къоман синкхетаман коьрта культурин а, оздангаллин а мехаллаш йовзар;

- Даймахках а, нохчийн доьзалх а лаьцначу говзаршкахь Россин къаьмнийн культурин контексташкахь нохчийн литературин меттиг къасто хууш хила.

- нохчийн къоман амалх, «йахь», «сий», «Даймохк безар», «бакхийнаш ларар», царах terra долу нохчийн къоман гIиллакх-оздангаллин координатех долу кхийолчу мехаллах а, нохчийн меттан а, ненан меттан къамелан хазнех йуьхьанцара кхетам хила,

- тIехьжадечу хаттарийн йа кховдайечу плана буха тIехь фольклоран а, литературин а текстан маьIнин анализ йан хаарш хила, хаттаршна жобпаш лучу форматехь историко-культурин коментареш а, шен тексташ а кхолла, поэтически текстан анализ йан а, турпалхочун амал къасто а, хьехархочун куьйгаллица, исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуьхьалхIитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа Iама.

- проектни-талламан гIуллакхалла дIадахьа йуьхьанцара говзалла хила, цуьнан жамIаш дIадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанащца болха бан коьрта хаарш хила а, царна презентаци йан говзалла хила а.

7 класс:

- нохчийн халкъан эшарийн (исторически, лирически) проблематика билгалйаккха, ша-тайпана башхаллах кхета, нохчийн халкъан оздангаллин мах хадорехь нохчийн литературин фольклоран сюжетах а, мукьамаш билгалбаха,

- Даймехкан Iаламах а, Даймахках а лаьцначу говзаршкахь нохчийн къоман синкхетаман коьрта культурин а, оздангаллин а мехаллаш йовзар;

- Даймахках а, нохчийн доьзалх а лаьцначу говзаршкахь Россин къаьмнийн культурин контексташкахь нохчийн литературин меттиг къасто хууш хила.

- нохчийн къоман амалх а Даймохк ларбарх лаьцна йолчу говзаршкахь нохчийн патриотизман бухах а, доьналлах а,

бакхийчеран проблемех а, нохчийн меттан а шатайпаналлех кхетам хила;

- кховдайечу плана буха тIехь фольклоран а, литературин а текстан маъIнин анализ йан хаарш хила, исбаьхьаллин текст йешархочунна, вайзаманхочунна авторо беш кхайкхам санна лара, турпалхойн васташ дустаран форматехь историко-культурин комментарий а, шен тексташ а кхолла, проблемин хаттаршна жьопаш дала, хьехархочун куьйгаллица исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуьхьалхIитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа Iама.

- проектни-талламан гIуллакхалла дIадахьа хаа, цуьнан жамIаш дIадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанашца болха бан коьрта хаарш хила а, царна презентаци йан говзалла хила а.

8 класс:

- нохчийн халкъан оздангаллин мах хадо таро лун тайп-тайпана жанрийн говзарийн проблематика а, оздангаллин ша тайпа башхалла билгалйаккха, Даймехкан Iаламах а, Даймахках а лаьцначу говзаршкахь нохчийн къоман синкхетаман коьрта культурин а, оздангаллин а мехаллаш йовзар;

- Даймахках а, нохчийн доьзалх а лаьцначу говзаршкахь Россин къаьмнийн культурийн контексташкахь нохчийн литературин меттиг къасто хууш хила.

- нохчийн къоман амалх кхетам хила, нохчичо къоман синкхетам ларбеш хиларх а, кхиаран мур хала хиларх а, нохчийн поэзин маттах а кхетам хила;

- фольклоран а, литературин а текстан оздангаллин анализ йан хаарш хила, исбаьхьаллин текст йешархочунна вайзаманхочунна авторо беш кхайкхам санна лара, йаьржина историко-культурин комментарий а, эпизодан анализ йаран форматехь шен тексташ а кхолла, проблемин хаттаршна жьопаш дала, исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуьхьалхIитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа Iама.

- проектни-талламан гIуллакхалла дIадахьа хаа, цуьнан жамIаш дIадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанашца болха бан коьрта хаарш хила а, царна презентаци йан говзалла хила а.

9 класс:

- проблематика къасто а, нохчин къоман оздангаллин идеалех болу кхетам кхиорхьама тайп-тайпана жанрийн а, муьрийн а говзарийн эстетически шатайпаналлех кхета, исбаьхьаллин дешан материала тӀехь нохчийн къоман синкхетаман коьртачу культурин а, оздангаллин а маӀнех кхета;

- Россин къаьмнийн культурийн контекстехь нохчийн литературин а, культурин а синьоздангаллин а, культурин-оздангаллин а мехаллех кхеташ хила;

- исбаьхьаллин говзаран кепан а, чулацаман цхьаалла ойла йеш тӀеэцар, шен йешархочун ассоциацийн тӀегӀа дӀахӀоттор, исбаьхьаллин текстан эстетически анализ йан хаарш хила, исбаьхьаллин текст йаьржина историко-культури комментареш а, тайп-тайпанчу форматехь йаран форматехь шен тексташ а кхолла, исбаьхьаллин искусствон говзарш дуьхьалхӀитто а, ша а шен цӀахь йеша говзарийн гуо кхолла а, исбаьхьаллин литература йешаран перспективе йолу Ӏалашо къасто а;

- проектни-талламан гӀуллакхалла кхочушдан, цуьнан жамӀаш дӀадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанащца болха бан коьрта хаарш хила а, царна презентаци йан говзалла хила а.

9 классан арахецархочунна хаьа:

1. Говзаран тема а, коьрта ойла а, коьрта Ӏоттабаккхам а къасто (5-6 классаш);

2. Сюжет йухайийца, фабула йаккха, йухайийцаран тайп-тайпана гӀирсех пайдаэца а (5-6 классаш), композицин башхаллаш билгалйаха а(6-7 классаш);

3. Персонажаш-турпалхойн амалийн сурт хӀотто, церан дустаран башхаллаш йало (5-6 классаш), персонажийн система мах хадо (6-7 классаш);

4. Йаздархочун кхоллараллин амалца богӀу коьрта гайтаран-исбаьхьаллин гӀирсаш лаха, церан исбаьхьаллин функцеш билгалйаха (6-7 классаш), йаздархочун меттан а, хотӀан а башхаллаш къасто (8-9 классаш);

5. Исбаьхьаллин говзаран жанрийн, тайпанийн специфика билгалйаккха (7-9 классаш);

6. Говзарийн оздангаллин-философин а, йукьараллин-исторически а, эстетически а проблематикех гар кхето (8-9 классаш);

7. Говзаршкахь исбаьхьаллин элемента къасто а, царна йукъара уьйр гучайаккха а (5-7 классаш); тайп-тайпана жанрийн литературин говзарийн анализ йан (8-9 классаш);
8. Турпалхошца а, хиламашца а йолу авторан йукъаметтиг билгалйаккха (хIора классехь шен тIегIане хьаьжжана);
9. Кобртачу теоретикин-литературин терминех а, кхетамех а пайдаэца (хIора классехь – оцу классехь Iамийнчу терминех пайдаэца хаар);
10. Исбаьхьаллин говzare йолу шен йукъаметтиг дIахайта; шена хетачун аргументаци йан (хIора классехь – шен тIегIане хьаьжжана);
11. ХIиттийнчу хаттаршна шуйра барта йа йозанан жоп дала (хIора классехь - шен тIегIане хьаьжжана), дешаран дискуссеш дIайахьа (7-9 классаш);
12. Сочинени, эссе, хьалхе кхайкхийнчу литературин йа публицистикин тема леринчу проектана материал лаха, карийна информацех пайдаэца (хIора классехь – шен тIегIане хьаьжжана);
13. Исбаьхьаллин литературин говзарш исбаьхьа йеша, говzare йолу шен йукъаметтиг а дIа а гойтуш (5-9 классаш);
14. Дешаран хаамийн хьаьрмехь оьшург лаха хаа (7-8 классаш) энциклопедешца, дошамашца, справочникашца, леринчу литературица болх бан (8-9 классаш), библиотекин каталогех, библиографически гойтургех, Интернет лахаран системех пайдаэца (хIора классехь – шен тIегIане хьаьжжина).

5 класс

Дешаран курсан дакъа	Сахьтийн барам	Кхоллараллин белхаш
Халкъан барта кхолларалла	13	1
Литературин туйра	10	
Исбаьхьаллин литература	32	3
Литературни теори	4	
Классал араьхара дешар	3	
Карладаккхар	2	
Дерриг	64	4

6 класс

Дешаран курсан дакъа	Сахьтийн барам	Кхоллараллин белхаш
Халкъан барта кхолларалла	13	1
Исбаъхьаллин литература	39	5
Литературни теори	3	
Классал араьара дешар	4	
Карладаккхар	3	
Дерриг	62	6

7 класс

Дешаран курсан дакъа	Сахьтийн барам	Талламан кхоллараллин белхаш
Халкъан барта поэзи	13	1
Исбаъхьаллин литература	40	3
Литературин теори	4	
Классал араьара дешар	5	
1амийнарг арладаккхар	2	
Дерриг	64	4

8 класс

Дешаран курсан дакъа	Сахьтийн барам	Талламан кхоллараллин

		белхаш
Мотт бацахь, кьам а дац	1	
Исбаьхьаллин литература	51	4
Литературин теори	3	
Классал арахьара дешар	6	
Дешархоша шаьш хаьржина произведенеш йийцаре йар.	1	
Карладаккхар	2	
Дерриг	64	4

9 класс

Дешаран курсан дакъа	Сахьтийн барам	Кхоллараллин белхаш, тестировани
Нохчийн халкъан барта кхолларалла	17	1
Йоза а, исбаьхьаллин литература а кхоллайалар	3	
Къоман исбаьхьаллин литература йолийнарш	6	2
Исбаьхьаллин литература	36	2
1амийнарг т1еч1аг1дар.	1	
Дерриг	63	5

5-чу классан нохчийн литературин тематикин планировани.

№	Урокан тема	Сахьт	1аморан коьрта кхетам
1	Книга-хьан доттаг1! Нохчийн халкъан барта кхолларалла.	1	Стенах олу халкъан барта кхолларалла. Муьлха жанраш йог1у цу йукъа дийцар. Литературо а, фольклоро а дахар исбаьхьаллица гайтар.
2	Туьйранаш. Тамашийна олхазар.	1	Туьйранан чулацам а, коьрта турпалхой а бовзийтар. Адаман 1аламца йолу уьйр халкъо боккхачу безамца йийцар. Турпалхой кьинхетаме а, догдика а, хьанал а хиларан маь1на довзийтар.
3	Туьйра. «Кхо ваша».	1	Туьйранахь ден весет кхочушдарна т1ехь вежарийн дика а, ледара а амалш гайтаран башхалла. Сонталла а, куралла а йемалйар, майралла а, хьуьнаре хилар кьобалдар.
4	«Кхо ваша». Жимачу вешин хьуьнарш.	1	Жимачу вешин хьуьнарш а, цо 1аламан ницкъашна т1ехь толам баккхар а гайтар. Жимачу вешин кхетам а, хьекьал а, майралла а хилар гайтар.
5	Туьйра. «Барзо 1ахарца мохк кьовсар»	1	Туьйранан чулацам а, коьрта турпалхой а, церан г1иллакх – амалш: кьиза, сутара, сонта, борз, х1илла долу цхьогал, г1ийла миска 1ахар а, тешаме, майра ж1аьла а, дахар адаман дахарх

			тардина гайтар а.
6	Туйра. «Кхо ваша а, саьрмак а.»	1	Адаман 1ер – дахарх лаьцна туйра. Туйранахь ден весет кхочушдан дезаш хилар ч1аг1дар, и т1е ца лоцуш верг йемалвар.
7	Туйра.«Добшуш хилла к1ант».	1	Туйранан чулацам а, коьрта турпалхой а, церан г1иллакх – амалш а. К1антана гина хало а, цуьнан маь1на а. Нуьцкьалчу паччахьан кьизалла гайтаран башхалла. Туйранан турпалхо хьекьалца, добналлица шена хьалха х1уьтгучу халонех чекхвалар гайтар. Догдикалла кьобалдар, харцо, кьизалла йемалйар.
8	«Добшуш хилла к1ант» туйранах лаьцна.	1	«Добшуш хилла к1ант» туйранах лаьцна кхетам балар.
9	Кицанаш.	1	Кицанаш ирачу кхетамца х1иттийна, доца аларш хилар. Кицанашкахь халкъан хьекьал а, бакьдерг а гайтар. Кицанаш тайп-тайпана хилар: Даймахкахь а, кьинхьегамах а, адамийн амалх, доттаг1аллех а лаьцна.
10	Х1етал-металш.	1	Х1еталш – металша х1оттош долу говза сурт. Халкъ к1орггера тидам болуш хилар гайтар. Х1етал–метал х1уманийн билгалонаш йустарца а, тера хиларца а кхоллар (цхьаьна йог1у х1уманаш, хиламаш.

11	Саидов Билалан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочух лаьцна боцца хаамаш. «Майра к1ант Сулима» - литературни, стихотворни кепехь йаздина туьйра хилар гайтар.
12	Саидов Б. «Майра к1ант Сулима».	1	Къиза Содий, майра к1ант Сулимий. Церан васташ а, амалш а. Туьйранахь 1аламан а, дийнатийн а суьрташ гайтаран башхалла. Хьаналчу кьинхьегаман маь1на гайтар а, хьоладайн писалла а, йамартло а йийцар.
13	«Майра к1ант Сулима» туьйранахь Сулимин хьуьнарш гайтар.	1	Адамийн деган дикаллийн, оздагаллийн, кьинхетаме хиларрий хастор. Туьйранан мотт. Халкъан барта кхоллараллин 1аткъам. Поэтичность а, васташ къеггина хилар а.
14	Майра к1ант Сулима» Содин васт.	1	Къиза Содий, майра к1ант Сулимий. Церан васташ а, амалш а. Туьйранахь 1аламан а, дийнатийн а суьрташ гайтаран башхалла. Хьаналчу кьинхьегаман маь1на гайтар а, хьоладайн писалла а, йамартло а йийцар. Адамийн деган дикаллийн, оздагаллийн, кьинхетаме хиларрий хастор. Туьйранан мотт. Халкъан барта кхоллараллин 1аткъам. Поэтичность а, васташ къеггина хилар а.
15	Жам1 даран урок.	1	Хаарш таллар.

16	Классал арахъара дешар. «Хъекъал долу йо1 а, кхелахо а.»	1	Туйранаш-нохчийн барта кхоллараллехъ коьртачу,уггаре мехалчу произведенийн цъха тайпа. Даймохк безар,иза 1алашбар,вовшашца барт хилар,кхечу къаьмнашца доттаг1аллин уьйраш лелор,халкъан,мехкан г1уллакхана т1ера хилар ч1аг1дар. Къонахалла,обздангалла, кьинхетамалла, адамийн сий лардар туйранашкахъ кхайкхор.
17	Мусаев М. «Ц1ен маьхъси».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш бовзийтар. Туйранан чулацам а, коьрта турпалхой а, церан амалш а йийцаре йар.
18	«Ц1ен маьхъси». Цъьогало барзана бина бекхам.	1	Берзан а, цъьогалан а вовшашца йолу хьаг1–гамо гайтар. Берзан йамарт ойланаш мекарчу цъьогало кхочуш ца хилийтарх лаьцна дийцар. Хъекъал, йамартлонал, тешнабехкал, сонталел тола дезаш хиларан ойла ч1аг1йар.
19	Гацаев С. «Чкъоьрдиг».	1	Йаздархочух лаьцна боцца хаамаш бовзийтар. Туйранан чулацам а, коьрта турпалхой а бовзийтар.
20	«Чкъоьрдиг» Чкъоьрдиган толамаш.	1	Чкъоьрдига ша – шена т1ехъ баьккхина толам гайтар. Цу шиннан кьовсам гайтаран башхалла. Х1илла сонталлал а толар. Йаздархочун туйра халкъан барта кхоллараллин туйранца цъхаьнадог1уш хилар.

21	Исмаилов А. «Бирдолаг».	1	Йаздархочух лаьцна боцца хаамаш. «Бирдолаг» - философски жанрехь долу туьйра довзийтар. Лъман пачхьалкх, оцу пачхьалкхехь долу г1иллакхаш, акхарошна а, олхазаршна а, йакъахь йолу къизалла гайтар.
22	«Бирдолаг»Туьйранан маь1на.	1	уьйранахь г1ийланиг, ка-м1ара а, ира церг а йоцург ницкъ болчо х1аллакйеш хилар, цаьргахь г1ело латтор. Лъман олалла дожоран маь1на гайтар.
23	Изложенина кечам бар.	1	Дозуш долу къамел кхиор. изложенина кечам бар.
24	Изложени.«Ненан б1аьрхиш».	1	Адаман куц-кеп, цуьнан лелар гойтуш йолу дийцаран текстийн йуьззина изложенеш йазйан 1амор.
25	Бадурев С. «Зайнди»	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Дийцарехь вайнехан хьалхалера 1ер – дахар гайтар.
26	«Зайнди»дийцарехь Зайндин васт.	1	Зайндин г1ийла, меца бералла. Арухин а, Зайндин а вовшашца йолчу йакъаметтигах лаьцна дийцар.
27	М. Мамакаев «Баппа»	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш балар. Дийцарехь хьалхалерчу заманахь адамийн 1ер – дахарх лаьцна дийцар. Дийцаран чулацам а, коьрта турпалхой а бовзийтар.

28	«Баппа» дийцаран маъйна.	1	Дийцарна иштга це тилларан маъйна а, меттан исбаъхьяллин башхаллаш а гайтар.
29	Мамакаев 1. «Садаържаш».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Стихотворенехь аьхкенаан 1уьйренаан поэта х1отгийна исбаъхья сурт. Аьхкенаан 1уьйренаан аьхналла а, хазалла а гайтар. Поэтан айаме дог–ойла а, 1аламе болу безам а гайтар.
30	Классал араьхара дешар. Бадугев С. «Кемсаш».	1	«Кемсаш» дийцаран чулацам бовзийта.
31	Жам1 даран урок.	1	Хаарш таллар.
32	Сулаев М. «Ламанан хи».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Ламанан охьадог1у хи автора исбаъхьяллица гайтар. Поэта шен ирс Даймахках д1аййна ларар а, Даймохк х1ордах тарбеш гайтар а.
33	Гайсултанов 1. «Кегий йийсарш»	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Повестехь нохчий, оьрсийн паччахьан эскар кьийсамехь дуйхь-дуйхьял латтаро церан дегнашкахь вовшашка цабезам кхуллуш хилар гайтар.
34	«Кегий йийсарш». Повестан коьрта турпалхойн васташ.	1	Николай Раевскийс т1е а лаьцна, кхийнчу нохчочун Александр Чеческийн кхоллам гойтар. Нохчийчуьра т1еман алонгара д1авигина клант Н.Раевскийн доьзалехь кхиар. Московски университет чекх а йаьккхина, лакхара образовани а, культура а йолуш волчу Александр

			Чеченскийс шен хенан тлеман говзалла караерзор.
35	Сочиненина кечам бар.	1	Сочиненина кечам бар.
36	Сочинени «Даймохк»	1	Дозуш долу къамел кхиор.Шайна хетарг йаздар.
37	Сулейманов А. «Борз йу углуш»	1	Стихотворенехъ гайтинчу лаламан суьртан маьлна. Онда наж а, маргалан синтарш а гайтаран башхалла. Дахар лардан а, тодан дезаш хилар а члаглар.
38	Муталибов Зайндин дахар а,кхолларалла а.	1	Йаздархочух лаьцна боцца хаамаш. Вайн махкахъ деха къаьмнаш бертахъ,вовшийн лоруш дехаш хилар гайтар.
39	Муталибов З. «Доттаг лалла».	1	«Доттаг лалла»дийцаран коьрта чулацам бовзийтар.
40	Саракаев Хьамзатан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Лаьтте, къинхьегаме безам кхиор. Йалта кхиоран халонех лаьцна дийцар а, къинхьегаман мах хадор а.Дешархой къинхьегам безаш кхиорехъ дийцаран маьлна.
41	Саракаев Хь. «Баьпкан чкъуьйриг».	1	«Баьпкан чкъуьйриг» стихотворенин коьрта чулацам а, маьлна а довзийтар.
42	Ахматова Р. «Лийрбоцурш».	1	Поэтессин дахарх лаьцна боцца хаамаш бовзийтар. Халкъ маьрша, парглат, ирсе дахийтархьама, шайн синош, ца кхоош эгначийн сий дан дезаш хилар гайтар. Оцу кленташа шаьш

			йуьхьар лаьцначу некъа г1ехь, царах масал оьцуш, уьш цкъа а биц ца беш, вай даха дезаш хилар ч1аг1дар.
43	Ахмадов 1. «Къонахалла».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаам. Дийцаран чулацам а, коьрта турпалхой а бовзийтар.
44	«Къонахалла» дийцаран коьрта турпалхой а, церан васташ а.	1	Дийцаран чулацам а, коьрта турпалхой а. Аьстамар а, Тимар а, церан вовшашца йолу йакъаметтиг гайтар. Тимара йинчу ойланех лаьцна дийцар, к1анта шегара йаьлла ледарло д1айоккхуш гайтинчу хьуьнарх лаьцна дийцар.
45	Арсанукаев Ш. «Баьпкан йуьхк».	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш. Стихотворенин чулацам а, маь1на а. Баьпкан сий а, пусар а даран ойла кхиор.
46	Кагерманов Д. «Доттаг1алла».	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш. Муьлш бу дийцаран коьрта турпалхой хаар.
47	«Доттаг1алла» дийцаран чулацам а, маь1на а.	1	Дийцаран турпалхой ц1ена а, сирла а ойланаш йолуш а, диканиг дан а, воккханиг лара а, цуьнан г1уллакхе хьажа а кийча болуш хилар гайтар. Кхеран накьостера йаьлла ледарло а, доттаг1аша иза шайх д1ахерваран маь1на а. Воккхачуьнан сий – ларам бан безаш хилар г1еч1аг1дар.
48	Окуев Ш. «Сан хьоме Нохчийчоб».	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш. Хьомечу

			махке болу шен бакъ безам муълхачу дешнашца гатина поэта хаар.
49	Дешархоша шаьш ешна произведенеш йийцаре йар.	1	Шаьш йешна произведенеш йийцаре йар. Произведенеш йазйинчу йаздархойх лаьцна дийцар.исбаьхьаллин турпалхойн суьрташ дахкар.
50	Сочинени «Б1аьсте».	1	Дозуш долу кьамел кхиор.Сочинени йазйан кечам бар.
51	Сочинени «Б1аьсте».	1	Сочиненин коьрта ойла билгалйаккха хаар, иза кхочушйеш ала дезарг хаар; массо а сочиненин дакьа вовшашца доьзна хилар, хила деза дешнаш а карош, нийса предложенеш х1иттор, и дерриге а кхочушдеш, пунктуаци ларйар.
52	1амийнарг карладаккхар.	1	1амийнарг карладаккха,т1еч1аг1дар.
53	Жам1 даран урок.	1	Хаарш таллар.
54	Классал араьара дешар Берсанов Х.-А. «Берзалой».	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш.« Берзалой »дийцаран чулацам а, коьрта турпалхой бовзийтар.
55	Сатуев.Хь. «Лаьмнийн кьоналла»	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш бовзийтар. Автора х1оттош долу б1аьстенан лаьмнийн сурт. 1аламан хазалло адамийн дог – ойла айар, дагчохь хаза сатийсамаш кхоллар а. Поэта 1аламе, лаьмнашка болу к1орггера шен безам гайтар.

56	Махмаев Ж. «Буьйсанна г1улчаш»	1	Йаздархочух лаьцна боцца хаамаш. Произведени т1ехь берийн дахарх а, экскурсе даханчохь цара лелийначух а лаьцна дийцар.
57	«Буьйсанна г1улчаш» дийцаран коьрта чулацам а, маь1на а.	1	Дийцаран коьрта турпалхой а, авторна церан амалш а, вовшашца йолу йакъаметтиг а дика йевзаш хилар гайтар.
58	Рашидов Ш. «Т1амна дубьхал довла».	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш. Стихотворенехь т1еман тема. Т1амна дубьхала поэта ойу дера аз. Машар ларбарехь, т1амна дубьхал кьийсам латторехь поэта бен кхайкхамаш бийцаре бар.
59	Бексултанов М. «Цакхетта хестор»	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш. Дийцаран чулацам а, коьрта турпалхой бовзийтар.
60	«Цакхетта хестор» дийцаран чулацам а, маь1на а.	1	Дийцаран чулацам схьабийцар. 1аламан исбаьхьаллин аматаш гойту суьрташ дахкар.
61	Изложенина кечам бар.	1	Изложенина кечам бар.
62	Изложени. «Г1иллакх».	1	Адаман куц-кеп, бедар, цуьнан лелар гойтуш йолу дийцаран текстийн йуьззина изложенеш йазйан 1амор.
63	Хатуев 1. «Аьрзунан илли»	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш. Дубьнент1ехь даха кхоьллинчу адаман мах беза хилар а, и дахар лардан дезаш хиларан ойла кхиор. Вайх х1ора а массаьрца дог – мерза, ийна хиларе сатуьйсуш поэта бен кхайкхамаш. Дайн

			ц1ена г1иллакх, йахь, кхерчара ц1е санна, даима 1алашдан дезаш хилар ч1аг1дар. Стихотворенин говза мотт а, мукъаме хилар а.
64	Амаев В. «Малх чубаре хьобжура иза»	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш. Дийцар т1ехь Сталинан къизаллин политика бахъана долуш нохчийн халкъо махках доккхуш лайна бала а, т1екхуьучу т1аьхьенан х1аллакдина бералла гайтар.
65	«Малх чубаре хьобжура иза» дийцарехь Селаман васт.	1	Дийцаран чулацам схьабийцар. К1ентан а, ненан а васташ гайтар.
66	Дешархоша шаьш йешна произведенеш йийцаре йар.	1	Шаьш йешна произведенеш йийцаре йар. Произведенеш йазинчу йаздархойх лаьцна дийцар.исбаьхьаллин турпалхойн суьрташ дахкар.
67	1амийнарг т1еч1аг1дар.(Тест)	1	Хаарш талла.
68	Жам1даран урок.	1	Дешаран шарахь 1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.

6-чу классан нохчийн литератури тематикин планировани.

Раг	Урокан тема	Сахьт	Коьрта кхетамаший, хаарший
1			

1.	Халкъан барта кхолларалла.	1	Литературо а, фольклоро а дахар исбаъхъаллица гайтар. Туьйранаший, иллешший, кичанашший, х1етал – металшший, наьртех долу дийцаршший халкъан барта кхоллараллин исбаъхъа хазна хилар. Халкъан барта кхоллариллин жанраш. Фольклор ширачу заманахъ халкъан дешан говзанчаша кхоллар. Барта произведенешкахъ халкъан ойланашший, амалшший, сатийсамашший гайтар.
2.	«Эвтархойн Ахьмадан илли». Эвтархойн Ахьмадан а, оьрсийн к1ентан вовшахкхетар.	1	Иллехъ доттаг1аллин тема гайтар. Эвтархойн Ахьмад – халкъана дукхавезаш волу турпалхо хилар билгалдаккхар. Цуьнан къонахалла, оьздангалла йийцаре йар. Эвтархойн Ахьмадан а, г1алг1азкхин а йукъаметтигаш гайтар.Илли т1ехъ къаьмнашна йуккъехъ доттаг1аллин уьйраш ч1аг1йаре кхайкхар.
3.	Эвтархойн Ахьмадан иллех лаьцна.	1	Эвтархойн Ахьмадан иллех лаьцна кхетам балар.
4.	«Таймин Биболатан илли».	1	Илли т1ехъ тешаме доттаг1алла, доьналла, майралла, вовшашца лераме хилар гайтар. Таймин Бийболат а, Мадин Жаммарза а. Иллин кхетош – кхиоран маь1на. Меттан башхаллаш.
5.	Иллех а, церан исбаъхъаллин билгалонех а.	1	Иллех а, церан исбаъхъаллин билгалонех а лаьцна кхетам балар.
6.	Наьрт-эрстхойн паччахъ Наураз.	1	Наураззий, цуьнан накьостий Г1аьлий, Г1ерий. Наьрт – эрстхойшца нохчийн хилла къийсам а, царна т1ехъ толам баккхар а. Халкъан дийцаран патриотически маь1на довзийтар.
7.	Ницкъ болу Солса.	1	Барта кхоллараллехъ цхъа б1аьрг болчу наьртех лаьцна

			дийцарш. Солсин майралла, кхетам а. Цо гайтина хьуьнар. Цхьа б1аьрг болчу наьртан кьизалла а, сонталла а.Эпитеташ йалоран башхаллаш. Васташкахула амалш гайтар.
8.	Гермчигара наьрташ.	1	Наьрташ баьхна меттигаш. Ширачу заманахь наха наьрташца латтийна кьийсам. Йоккха стаг кхетам болуш хилар. Наха наьрташна т1ехь толам баккхар.
9.	Наьрт-эрстхой кхерор.	1	Халкьан дийцар т1ехь гайтина зама. Наьрт – эрстхоша йуьртахошна т1ехь латтийна 1азап. Мискачу стага наьрт – эрстхошна т1ехь баьккхина толам.
10.	Дешархоша баккхийчаьргара шайна хезна долу наьрт-аьрстхойх лаьцна долу дийцарш, туйранаш.	1	Дешархоша баккхийчаьргара шайна хезна долу наьрт-аьрстхойх лаьцна долу дийцарш, туйранаш дийцаре дар.
11.	1амийнарг т1еч1аг1дар.	1	Дешархойн хаарш таллар.
12.	Гайсултанов 1умаран кхолларалла.	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш бовзийтар.
13.	Гайсултанов 1. «Нийса кхиэл».	1	Йалхочо, кьеданах кеч а велла, харцо эшош, миска стаг толош кхел йар. Дийцар т1ехь нийсо харцонал тола йезаш хилар ч1аг1дар. Дийцаран маь1на. Халкьан барта кхоллараллица дийцаран йолу уьйр гайтар.
14.	Баснйа жанрах лаьцна.	1	Баснйа жанрах лаьцна кхетам балар.
15.	Гайсултанов 1.«Барзо амалш ца хуьйцу».	1	Баснин чулацам а, коьрта турпалхой а. Адамашкахь нислуш долу сакхташ гучудахар. Баснин маь1на а, меттан башхаллаш а.

16	«Барзо амалш ца хуьйцу» баснех лаьцна.	1	«Барзо амалш ца хуьйцу» баснех лаьцна кхетам балар.
17	Классал араьара дешар «МадинЖаьммирзин, Таймин Биболатан илли ».	1	«МадинЖаьммирзин, Таймин Биболатан илли». Иллех а, церан исбаьхьаллин билгалонех алаьцна кхетам балар.
18	Сатуев Хьусейнан кхолларалла. Баснйа «Ломмий, цхьогаллий».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш бовзийтар. Баснин кхетош – кхиоран маь1на довзийтар. Персонажийн амалш гайтаран башхалла. Диологан башхаллаш йовзийтар.
19	Басни таллий вай.	1	Баснех лаьцна кхетам балар.
20	Гадаев М-С. Стихотворени. «Дарта».	1	Йаздархочух лаьцна боцца хаамаш. Поэта ламанан олхазаран кхоьллина говза сурт. Цхьана хенахь турпалчу т1емашца х1о эт1ош лелла, доьналла долу олхазар г1орасиз хилла, к1елдисар поэтан лазамечу дагах хьакхалуш хилар гайтар.
21	Ошаев Халидан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочух лаьцна хаамаш.
22	Ошаев Х.«Чайра».Дийцар.	1	Дийцаран чулацам а, маь1на а. Бехк боцуш махках ваьккхинчу Мохьмада шен бералла д1аихначу меттигашка кхача сатийсарх а, шен лаам цо кхочушбарх а лаьцна дийцар. Дай баьхначу лаьтте, винчу махке болу цуьнан к1орггера безам гайтар.
23	«Чайра» дийцарх лаьцна.	1	«Чайра» дийцарх лаьцна кхетам балар.
24	Литературин произведенин турпалхочух лаьцна.	1	Литературин произведенин турпалхочух лаьцна кхетам балар.
25	Мамакаев Гаьрбин колларалла.	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш бовзийтар.
26	Поэмех лаьцна.	1	Поэмех лаьцна кхетам балар.

27	Мамакаев I. Поэма «Дагалецамаш».	1	Поэтан шен хилла бералла хлинцалерчу кегийрхойн бераллица дустар. Йуьртан дахарехь диканехья хилла хийцамаш гайтар. Авторан Терке, шен мехкан Iаламе болу безам. Пейзажах болу кхетам шорбар.
28	Классал арахьара дешар .Бексултанов М. «Генара а,гергара а денош».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш бовзийтар. Дийцаран чулацам а, маьIна а довзийтар.
29	Сайдуллаев Хьасанан кхолларалла, поэма «Ненан бIаьрхиш».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Поэми тIехь ширачу заманахь вайнехан хилла дахар, гIиллакхаш гайтар. Коьртачу турпалхочун кьонахалла, оздангалла. Махкана тIе бохам беача кьонахалла, майралла гайтар сийлахь хилар чIагIдар.
30	«Ненан БIаьрхиш». Дегий, нене деана во.	1	Илланчин васт, цуьнан маьIна довзийтар. Поэмин халкъан барта кхоллараллица йолчу уьйрах, меттан исбаьхьаллех а лаьцна кхетам балар.
31	Пейзажах лаьцна.	1	Пейзажах лаьцна кхетам балар.
32	Сочинени «Нана».	1	Сочинени йазйан кечамбар.
33	Сочинени «Нана».		Дозуш долу кьамел кхиор. Сочиненин коьрта ойла билгалйаккха хаар, иза кхочушйеш ала дезарг хаар; массо а сочиненин дакъа вовшашца доьзна хилар, хила деза дешнаш а карош, нийса предложенеш хIиттор, и дерриге а кхочушдеш, пунктуаци ларйар.
34	Сулаев Мохьмадан дахар а, кхолларалла а стих «КIанте»	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш бовзийтар. Дайн озда гIиллакхаш лардеш, собаре, тешаме волуш, йохьах, оздангаллех ца вухуш халонех чекхвала кийча хIора а кIант хила везаш хилар чIагIдар.

35	Эдилов Х. «Ненан безам»	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Хьозанан а, цуьнан жимачу доьзалан а поэта йоккхачу исбаьхьаллица х1оттийна говза сурт. 1аламан дахарна т1е кьизаллин куьйгаш кхийдор кьобал ца дар. Поэтан 1аламе болу безам а, кьиза х1аллакбинчу хьозанан доьзалх цуьнан дог лозуш хилар а.
36	Ахмадов Гумаран дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун дахарх лаьцна хаамаш.
37	Ахмадов I. «Воккха дада».	1	Дийцаран коьрта чулацам бовзийтар.
38	Классал араьара дешар. Саракаев Хь. «Ширачу г1опехь».	1	Повестан коьрта ма1на а, чулацам а бовзийтар.
39	Айдамиров А. «Вина мохк».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Стихотворенин чулацам а, маь1на а. Поэтан винчу меттиге, Даймахке болу догц1ена безам. Даймехкан беркатечу ницкьах тешаш хилар, шен ирс Даймахкаца доьзна хилар ч1аг1дар.
40	«Вина мохк»стихотворених лаьцна.	1	«Вина мохк» стихотворених лаьцна кхетам балар.
41	Эпитетах лаьцна кхетам.	1	Эпитетах лаьцна кхетам кхетам балар.
42	Сочинени «Сан Даймохк»	1	Сочинени Йазйан кечам бар.
43	Сочинени «Сан Даймохк»	1	Дозуш долу кьамел кхиор. Сочиненин коьрта ойла билгалйаккха хаар, иза кхочушйеш ала дезарг хаар; массо а сочиненин дакьа вовшашца доьзна хилар, хила деза дешнаш а карош, нийса предложенеш х1иттор, и дерриге а кхочушдеш, пунктуаци ларйар.
44	Ахматова Р. «Ма хала ду цунах кхета».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Авторан шен махке, цуьнан исбаьхьчу 1аламе болу бакь безам. Поэтессин

			айаме дог – оила а, аьхна синхаамаш а стихотворенехъ гайтаран башхалла.
45	«Ма хала ду цунах кхета» стихотворених Лаьцна.	1	«Ма хала ду цунах кхета» стихотворених Лаьцна кхетам балар.
46	Саракаев Хьамзатан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун дахарх лаьцна хаамаш.
47	Саракаев Хьамзат «Ирсе б1аьрхиш».	1	Дийцаран чулацам а, коьрта турпалхой а. Дийцар т1ехъ жима бер долуш дуьйна вайна хилла к1ант карийначу ненан йоккхайер гайтар. Ненан шен доьзалхоче болу безам мерза, боккха а, аьхна а хилар ч1аг1дар.
48	Классал араьхара дешар Саидов С-С. «Мажделла кехатан цуьрг».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш.
49	Арсанукаев Ш. «Мохкбегор».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш бовзийтар. Стихотворенехъ мохкбегоран говза сурт х1оттор. Махке деанчу вонна дуьхьалвала кийча волчу лирически турпалхочун ойланаш йовзийтар.
50	Окуев Ш. «Б1аьсте»	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Поэта говзачу маттаца б1аьстенан 1аламан сурт а, цуьнан хазалла а, исбаьхьалла а гайтар. Йаздархочун 1аламе болу бовха безам, авторан ойланийн айам бовзийтар.
51	Кибиев Мусбек «Меттан сий».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Ненан мотт беа а, сийлахь а ларар, и кьоман куьзга а дина д1ах1отто безаш хилар ч1аг1дар. Нохчийн мотт ц1армат буьйцуш, сийсазбеш берш йемалбар. Меттан сий лардан дезаш а, мотт ларам барца кхала безаш а хилар гайтар.

52	Дикаев М. «Къинхетаме Нохчийчоь»	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш. Бешерашкахь паргӀатонехъа, маршонехъа къийсам латтийначу доьналлин Нохчийчоьнах дозалла дар. Поэтан шен Даймахке, халкъе болу хъанал безам.
53	Рашидов Шахид «Ломара цӀе» стихотворени.	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш. стихотворенин коьрта чулацам бовзийтар.
54	Мамакаев Э. «ХӀорд».	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш. стихотворенин коьрта чулацам бовзийтар. Шера йеша 1амор.
55	Классал арахъара дешар. Рашидов Ш. «Пондаран аз».	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш.
56	Махмаев Ж. «1аьржачу баьпкан йаьхк».	1	стихотворенин коьрта чулацам бовзийтар. Шера, интонацица еша 1амор.
57-	Нунуев Саид-Хьамзатан дахар а, кхолларалла а.	1	Поэтан дахарх лаьцна хаамаш.
58	Нунуев С-Хь. «Хъайбаха».	1	Сталинан омра кхочушдеш вайнах махках бохучу хенахь ламанан кӀотаршкахь НКВД-н хьадалчаша лелийна инзаре гӀуллакхаш довзийтар.Нуьцкъала Хъайбаха схьабалийна нохчий къизаллица хӀаллакбарх лаьцна дийцар.
59	Яхъяев Лечин дахар а, кхолларалла а.	1	Поэтан дахарх лаьцна хаамаш.
60	Яхъяев Л.«Даркеш».	1	Дийцаран коьрта чулацам бовзийтар. Дийцаран коьрта чулацам схьабийца 1амор.
61	Бексултанов Мусан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун дахарх лаьцна хаамаш.
62	Бексултанов М. «Некълацар».	1	Дийцар тӀехь кегийрхошна дайн ламасташ, озда гӀиллакхаш дицдаларан хьелаш гайтар. Дайшкара схьадогӀу озда гӀиллакхаш ширдала, дицдала тарлуш цахилар чӀагӀдар.

63	Литературан турпалхочух а, сйажетах а, композицех а лаьцна.	1	Литературан турпалхочух а, сйажетах а, композицех а лаьцна кхетам балар.
64	Ахмадов Мусан дахар а, кхолларалла а.	1	Йадархочун дахарх лаьцна хаамаш.
65	Ахмадов М. «Телефон».	1	Дийцаран коьрта чулацам бовзийтар.
66	Яралиев ЙА. «Кад».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. стихотворенин коьрта чулацам бовзийтар. Шера, интонацица йеша 1амор.
67	«Кад» стихотворених лаьцна.	1	«Кад» стихотворених лаьцна кхетам балар.
68	1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.	1	Хаарш таллар.

7-чу классан нохчийн литературин тематикин планировани.

Раг1	Урокан ц1е	Сахьт	Коьрта кхетамашший, хааршший.
1	Халкъан барта поэзи.	1	Хаа деза, стенах олу халкъан барта поэзи, халкъан барта кхолларалла, муьлха жанраш йог1у цу йукъа. Хьан кхоьल्लीна барта поэзи билгалдаккхар.1амийнарг карладаккхар.
2	Бабин Иэсин, ворх1вешин йишин илли.	1	Иллин чулацам а, маь1на а довзийтар. Элийн йамартло , харцо, церан кьизалла йийцаре йар. Элаша йуьртан бахархошна ницкъаш баран а, турпалхо халкъехьа г1одоккхуш хиларан а маь1на гайтар.
3	Бабин Иэсин, ворх1вешин йишин илли.	1	Бабин Йэсин, Ворх1 вешин йишин, цуьнан кегийчу вежарийн оьзда васташ билгалйахар. Нийсо- бакьо а, адамалла а харционал, тешнабехкал, кьизаллал толар гайтар.

4	Бабин Иэсин, ворхIвешин йишин илlex» лаьцна.	1	Бабин Иэсин, ворхIвешин йишин илlex» лаьцна дешархошна кхетам балар. Дахарехь хилла гIуллакхаш а, цхьана хенахь баьхна турпалхой буйцу турпалаллин жанран илли хилар гайтар.
5	«Ваша воцчу Сайлахин илли».	1	«Ваша воцчу Сайлахин илли» Турпалаллин иллин коьрта чулацам дешархошна бовзийтар. ГIиллакх-обздангалlex лаьцна дешархошна кхетам балар.
6	«Ваша воцчу Сайлахин илли».	1	«Ваша воцчу Сайлахин илли» иллин чулацам дешархошка схьабийцийтар. Илли тIехь дика а, вон а амалш къастор.
7	«Дади- йарт йаккхаран» илли.	1	Халкъан илли тIехь вуйцучу йахь йолчу кIентан БахIдаран Муьстарган васт, цуьнан майралла а, доьналла а, турпалалла а гайтар.
8	Дади- йурт йаккхаран иллилаьцна.	1	Нохчийн обздачу йобIан Альбикин йахь а, хьекъал а гайтаран башхалла. Муьстарган ненан васт. Ша вежа мохк бежа а, сийлахь а ларар, иза мостагIех ларбан безаш хилар гайтар.
9	Нохчийн шира илли.	1	Турпалхочунна дуьне а, дахар а дукхадзар. Цо лобху паргIато йийцар.Тайп-тайпанчу хьелашкахь адаман амал хийцалуш хилар гайтар.
10	Нохчийн шира илlex лаьцна.	1	«Нохчийн шира илlex» лаьцна дешархошна кхетам балар. Турпалхочо ваший, доттагIий вежа ларар. Цунна Iалам а, паргIато а йезар гайтар.
11	«Сай» халкъан илли .	1	Иллин чулацам. Халкъо кхоьллина Iаламан исбаьхьаллин сурт. Сен васт. Сен дахар адаман дахарца дустар а, адаманна Iаламан а, дахар дезаран кIорггера маьIна гайтар а.

12	«Сай» ц1е йолчу халкъан иллек лаьцна.	1	«Сай» ц1е йолчу халкъан иллек лаьцна дешархошна кхетам балар. 1аламан хазаллин, аьхналлин исбаьхьаллица васт х1оттор.
13	Иллин турпалхочун амал гойтуш барта сочинени.	1	Дозуш долу къамел кхиор.
14	Лирика а, поэтически къамела а, стих кхоллара а лаьцна кхетам балар.	1	Лирика а, поэтически къамела а, стихкхоллала а лаьцна кхетам балар. 1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.
15	Мамакаев М. «Даймехкан косташ» .	1	Йаздархочун дахар а, кхоллараллек а лаьцна хаамаш. Стихотворенехь Даймакха лаьцна йолу ойланаш а, лехамаш а. Дика г1иллакхаш лардар, да-нана дезар, барт хилар лахар йаздархочо коьртачех ларар гайтар.
16	«Даймехкан косташ» стихотворенех лаьцна.	1	«Даймехкан косташ» стихотворенех лаьцна кхетам балар
17	Гадаев Мохьмад-Салахъан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун дахар а, кхоллараллек а лаьцна хаамаш.
18	Гадаев М-С. «Ирча суьрташ».	1	«Ирча суьрташ» дийцаран чулацам бовзийтар. Х1ун зама йа дийцар т1ехь йуьйцург дешархошна кхетам балар.
19	Саидов Билалан дахар а, кхолларала а. «Вина йурт».	1	Йаздархочун дахар а лаьцна боцца хаамаш. Стихотворенин чулацам а, маь1на а. Поэтан винчу меттиге, Даймакхе болу догц1ена безам. Даймехкан беркатечу ницкъах тешаш хилар, шен ирс Даймаккаца доьзна хилар ч1аг1дар.
20	Саидов Б.«Деган аз».	1	«Деган аз» стихотворенин коьрта чулацам бовзийтар.
21	Курумова С «Дохк».	1	Йаздархочун дахар а лаьцна боцца хаамаш. Автора 1аламан исбаьхьа а, говза а сурт х1оттор. Парг1ато лобхучу, дерачу Органан а, къобжачу ломан а, 1инца йахйеллачу буьрсачу

			хъуьнан, шерачу аренийн васташ гайтар.
22	Мамакаев 1. «Берзан бекхам».	1	Йаздархочун дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш балар. Стихотворенехь ненан – берзан шен к1езане болу сатийсам а, безам а гайтаран башхалла. К1еза шех даккхар нана- барзо цалар а, адамашна цо бина бекхам а.
23	Ошаев Халидан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш.
24	Ошаев Х. «Иччархо Абухъаьжа Идрисов» очерк.	1	«Иччархо Абухъаьжа Идрисов» Очеркехь турпалхочун Идрисов Абухъаьжин дагалецамаш а, цуьнан б1аьхаллин г1уллакхаш, хъуьнарш довзийтар а. Иза йахь йолуш а, обзда а хилар гайтар.
25	Сулейманов Ахьмад «Шуьнехь дош».	1	Йаздархочун дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш. «Шуьнехь дош» стоихотворенин коьрта чулацам а, маь1на а довзийтар.
26	Дийцарх а, повестах а лаьцна.	1	Дийцарх а, повестах а лаьцна кхетам балар.
27	Гайсултанов 1. Дахар а, кхолларалла а. «Болат-г1ала йожар»	1	Йаздархочун дахарх а, кхоллараллех а лаьцна хаамаш. Повестехь ширачу заманахь вайнеха хиллачу дахарх лаьцна дийцар.
28	«Болат-г1ала йожар».	1	«Болат-г1ала йожар» повестехь маьршачу наха талорхошна дуьхьала латтийна кьийсам. Повестан коьрта турпалхой а, васташ а.
29	«Болат-г1ала йожар».	1	Повестехь ширачу заманахь маьршачу наха талорхошна дуьхьала латтийна кьийсам. Мехкан парг1ато кьубйсучохь адамашна йаккьехь барт а, доттаг1алла а хиларо кхиамашка

			кхачор.
30	«Болат-Г1ала йожар» повестан хьокъехь.	1	Повестехь ширачу заманахь вайнеха хиллачу дахарх лаьцна дийцар. Мехкан парг1ато кьуйсучохь адамашна йуккъехь барт а, доттаг1алла а хиларо кхиамашка кхачорах лаьцна кхетам балар.
31	Изложенина кечам бар.		Изложени йазйан кечам бар.
32	Изложени «Воккха стаг ларар».	1	Дозуш долу кьамел кхиор. Дешархоша шаш кечамбина изложени тептарш т1е д1айазйар.
33	Классал араьара дешар Мутаев М. «Кемсийн гарс».	1	Йаздархочун дахарх а, кхоллараллех а лаьцна хаамаш. Дийцаран коьрта чулацам а, ма1на а довзийтар.
36	Литературин турпалхочух а, символах а лаьцна.	1	Литературин турпалхочух а, символах а лаьцна кхетам балар.
37	Арсанукаев Ш. «Ийманах дузийта дегнаш» До1а.	1	Т1амо шеца йеана акхачу хелхаран кьизалла гайтар. Маьршачу хьабтта йуха а кьематде, 1аьржачу 1ожаллин бала кхачор. Нохчийчоьнан турпала нана горах1отто кху дуненахь цхьанна а ницкъ кхочург цахилар ч1аг1дар. Поэтан хьомечу махках, халкъах дог лозуш хилар гайтар.
38	Арсанукаев Ш. «Ийманах дузийта дегнаш». Кьемат-буьйса.	1	Декабран Кьемат-буьйса. Т1амо шецай йеана акхачу хелхаран кьизалла гайтар. Маьршачу хьабтта йуха а кьематде, 1аьржачу 1ожаллин бала кхачор. Нохчийчоьнан турпала нана горах1отто кху дуненахь цхьанна а ницкъ кхочург цахилар ч1аг1дар. Поэтан хьомечу махках, халкъах дог лозуш хиларх лаьцна дешархошна кхетам балар.
39	Кибиев М «Дош».	1	Йаздархочун дахарх а, кхоллараллех а лаьцна хаамаш. «Дош» стхотворенин коьрта ма1на а, чулацам а

			дешархошна бовзийтар.
40	Кибиев М. «Зов».		«Зов» баснин коьрта чулацам дешархошна бовзийтар.
41	Окуев Шима «Мацалла» Гулам.	1	Йаздархочун дахарх лаьцна хаамаш балар. Керла 1едал т1едеанчул т1аьхьа ламанан йарташкахь кхолладелла социальни дахар гайтар.
42	Окуев Шима «Мацалла» мацалло арабаьхнарш.	1	Керла 1едал т1едеанчул т1аьхьа ламанан йарташкахь кхолладелла социальни дахар гайтар. Адаман иманых добхна, г1иллакхех хердаларан хьелаш бакьдолчунна т1ехь гайтаран башхаллаш. Советан 1едалан политика бахьана долуш, адам хьере дина, дохийна хьийзор.
43	Изложенина кечам бар.	1	Изложени йазйан кечам бар.
44	Изложени «Ламанан хи».	1	Дозуш долу кьамел кхиор.
45	Гацаев С. «Дарц».	1	Поэтан дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш балар. Поэто 1аьнан 1аламан, чехкачу дарцан ма-дарра х1уттуш долу сурт гайтар. 1аламан аьрха хазалла гайтар
46	Классал арахьара дешар Хамидов 1. «Абубешар».	1	Дийцаран коьрта чулацам бовзийтар.
47	Кусаев 1адизан дахар а,кхолларалла а.	1	Поэтан дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш балар.
48	Кусаев 1 «Амалехь диканиг».	1	«Амалехь диканиг» стхотворенин исбаьхьаллин башхаллех лаьцна кхетам балар.
49	Сочинени йазйан кечам бар.	1	Сочинени йазйан кечам бар.
50	Сочинени«1аьнан суьйре».		Дозуш долу кьамел кхиор.
51	Рашидов Ш. «Ден весет».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна хаамаш балар. Поэмин т1ехь

			стеган халкъаца, шен махкаца йолу йукъаметтиг билгалйаккхар. Дена шен клант гиллакх долуш, собаре хьекъале, тешаме, озда, Даймохк безаш, кхидолу къаьмнаш лоруш, куралла ца йеш, сий лардеш, йохъах ца вухуш хила лаар.
52	Дикаев М. «Нохчо ву со» истихотворени.	1	Поэтан дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш балар. Поэтан шен Даймахках а, ша схъаваьллачу халкъах а дозалла даран ойла а, патриотически синхаам а гойтуш стихотворенехь дека айаме аз.
53	Шайхиев 1алваддин кхолларалла.	1	Поэтан дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш балар.
54	Шайхиев 1. «Ч1аг1о» стихотворени.	1	Стихотворенин чулацам бовзийтар. Тешаме доттаг1алла деза а, сийлахь а ларар. Да-нана лоруш, церан весеташ кхочушдеш хила везар поэта ч1аг1дар. Къонахчо делла дош кхочушдан дезаш хиллар. Производенин г1иллакх – оздангалла кхиорехь долу маь1на. Чулацаман а, исбаьхьаллин а башхаллаш.
55	Яшуркаев Султанан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш балар. Дийцаран чулацам а, коьрта турпалхой а бовзийтар.
56	Яшуркаева Султан «Напсат». Напсатан васт.	1	Махках а баьхна, Казахстане бахийтинчу нохчаша лайна халонаш, баланаш гайтар. Напсатан васт – вайнах шайн махка ц1абирзинчул т1аьхьа а Казахстанехь, Г1ирг1азехь бисина ца туйн лазам.
57	Яшуркаев С. «Напсат». Напсатан кешнаш.	1	Дерриг халкъаца ц1айан сатесна хилла Напсат Казахстанехь йисаран баьхана гайтар . Дийцар дахаран бакъдолчунна бух т1ехь кхоьллина хилар

			билгалдаккхар.
58	Бисултанов А. «Хъайбахахъ йазйна байташ».	1	Поэтан дахарх лаьцна боьца хаамаш балар. 1944-чу шарахъ Хъайбахахъ къизаллин акхараллица х1аллакбиначу шен махкахойх къахеташ, поэтан карзахе дог 1ийжаш хилар. Сийна Сибрех а йитина, шайн махка ц1абоьрзучу вайнехан сатийсамаш а, дог-ойла а гайтар.
59	Бисултанов А. «Багонза бисначийн назма».	1	Вайн халкъан дахарехъ хилла муьлха киртиг йу назман байташ т1ехъ йуьйцург билгалдар. Халкъана маршо йезар а, Далла 1амал йан лаар а муха т1елоцуш хилла Советан 1едалан векалша гайтар. Нохчий шаьш махках баьхначул т1аьхъа Даймохк муьлхачу хьолехъ бисина дийцар.
60	«Хъайбахахъ йазйна байташ» произведенех лаьцна.	1	«Хъайбахахъ йазйна байташ» произведенех лаьцна кхетам балар.
61	«Сан дай баьхна йурт» сочинени йазйан кечам бар.	1	Сочинени йазйан кечам бар.
62	Сочинени «Сан дай баьхна йурт».	1	Дозуш долу къамел кхиор. Хаарш таллар
63	Дешархоша шаьш йешна произведенеш йийцаре йар.	1	Дешархоша шаьш йешна произведенеш йийцаре а йеш, 1амийнарг т1еч1аг1дар.
64	1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар. Тест.	1	Хаарш таллар.
65	Классал арахъара дешар «Жерочун к1ентан, гуьржийн к1ентан илли».	1	Иллеш-нохчийн барта кхоллараллехъ коьртачу, утгаре мехалчу произведенийн цхъа тайпа. Даймохк безар, иза

			1 алашбар,вовшашца барт хилар,кхечу къаьмнашца доттаг1аллин уйраш лелор,халкъан,мехкан г1уллакхана т1ера хилар иллешкахь ч1аг1дар. Къонахалла,обздангалла, къинхетамалла, адамийн сий лардар иллешкахь кхайкхор.
66	Амаев В-Хь. «Генарчу денойн туйра».	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш балар. Дийцаран чулацам а, коьрта турпалхой а бовзийтар.
67	Амаев В-Хь. «Генарчу денойн туйра».	1	«Генарчу денойн туйра» Дийцарехь дайн г1иллакхаш деза а, сийлахь а ларар. Шидас шен к1антана шаьлта йаран маь1на. Асхьаб шена т1ехь декхар дисарна кхерар а, цо иза кхочушдар а гайтар.
68	Жам1 даран урок	1	Хаарш таллар.

8-чу классан нохчийн литературин тематикин планировани.

№	Урокан ц1е	Сахьт	1аморан коьрта кхетам
1	Мотт бацахь, къам дац.	1	Дешархошна магтах лаьцна 1амийнарг карладаккхар.
2	Бадиев Саь1ид-Салихьан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун дахарх, кхоллараллах лаьцна хаамаш балар.
3	С.Бадиев «Олдам».Авторан	1	«Олдам» дийцаран чулацам а, коьрта турпалхой а. Заманца

	турпалхойх дог лозуш хилар		ца доггу шира ладаташ тлех сов ларар цу дийцар тлехь емалдар. Хиллачу бохамо а, тлехазбеллачу сингаттамо а Олдум клелвитар, глорасиз вар а дийцар.
4	Исбаьхьаллин вастах кхетам	1	Исбаьхьаллин вастах лаьцна кхетам балар.
5	Мамакаев Мохьмадан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун дахарх а, кхоллараллех а лаьцна кхетам балар.
6	М.Мамакаев.«Лаьмнийн дийцар» стихотворенин клорггера патриотически маьлна.	1	«Лаьмнийн дийцар» стихотворенин клорггера патриотически маьлна довзийтар.
7	Стихотворенин ритмах, рифмех, барамах а.	1	Стихотворенин ритмах, рифмех, барамах а лаьцна кхетам балар.
8	«Доттаглий» изложени йазйан кечам бар.	1	Изложени йазйан кечам бар.
9	Изложени «Доттаглий».	1	Изложени йазйарца дешархойн дозуш долу къамел кхиор.
10	Ясаев Мовлин дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш балар.
11	Ясаев Мовла «Хьоме йурт».	1	«Хьоме йурт» дийцаран чулацам дешархошна бовзийтар.
12	Ясаев Мовла «Хьоме йурт» дийцарх лаьцна.	1	«Хьоме йурт» дийцарх лаьцна кхетам балар.
13	Кл.арахьара дешар Хамидов 1-Хь. «Экзамен хаттар»	1	Йаздархочун дахарх, кхоллараллех лаьцна боцца хаамаш. Дешархошна дийцаран чулацам бовзийтар .
14	Хамидов 1-Хь « Дла- коч, схьа-коч».	1	Йаздархочун дахарх, кхоллараллех лаьцна кхетам балар.

15	Хамидов 1-ХЪ « Д1а- коч, схъа- коч».	1	«Д1а- коч, схъа- коч» дийцар т1ехъ дайн объзда, хаза г1иллакх талхош берш 1орабахар. Дахарехъ цхъа дика х1ума нисделча луш долу совг1ат са йаккхарехъа дерзийна лелош болчийн йаздархочо говза а, беламе а сурт х1оттор. Дийцаран д1ах1оттам а, цунна иштта ц1е тилларан маъ1на а довзийтар.
16	Сулаев Мохъмадан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш балар.
17	Сулаев М. «Цавевза доттаг1»	1	«Цавевза доттаг1» стихотворенин коьрта чулацам дешархошна бовзийтар.
18	Жам1 даран урок.	1	Дешархошна 1амийнарг карладаккхар.
19	Сулейманов Ахъмадан дахар а, кхолларала а..	1	Йаздархочун дахарх, кхоллараллех лаьцна кхетам балар.
20	«Дахаран генаш» поэмин коьрта теманаш.	1	«Дахаран генаш» поэмин чулацам дешархошна бовзийтар.
21	«Дахаран генаш» Поэтан лирически турпалхочун объзда лаамаш, цо йен ойланаш.	1	«Дахаран генаш» поэтан лирически турпалхочун кийрахъ детталуш долу къонахчун дог, адамийн бехделла синош, уьш г1иллакхах дохар д1анисдан иза г1ертар.
22	Х.-М.Эдилов. «Сий делахъ , Латта!»(стих)	1	Йаздархочун дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш. Даймохк, мехкан латта мостаг1чух лардеш эгначийн мах беа хилар.Нохчех леш балург цахилар ч1аг1дар. Ирс къуьйсусх велларг сийлахъ а, веза а ларарх лаьцна дешархошна дийцар.
23	Арсанукаев Ш. Поэтан дахар а, кхолларалла а.	1	Поэтан дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш балар.

24	«Тимуран тур» Тимур лам чохъ.	1	Къоман парглато йеза ларар, иза ларйеш нуьцкъалчу мостаглаташна дуьхьал майраллица кыйсам латтийначу турпалхойн васташ кхолларан башхаллаш гайтар.
25	«Тимуран тур» Бахъаган мотт.	1	Махкана тле бохам беача, къонахалла, майралла гайтар сийлахь хилар члагла деш, йамартло, киллолла йемалйар.
26	«Тимуран тур» вайнаха Тимуран кьизаллина дуьхьал латтийна кыйсам.	1	«Тимуран тур» поэмехь ширачу заманахь вайнехан хилла йукъараллин дахар а, гиллакхаш гайтаран башхаллаш. Вайнаха Тимуран кьизаллина дуьхьал латтийна кыйсам билгалбар.
27	Хасбулатов ЙАмилханан дахаран а, кхоллараллин а некъаш.	1	Поэтан дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш балар.
28	Я.Хасбулатов «Дош», «Стаг хила ваьллекъ хьо ара...».	1	Стихотворенин корта чулацам дешархошна бовзийтар.
29	Гацаев Саьлидан дахар а, кхолларалла а.	1	Поэтан дахарх, кхоллараллех лаьцна дешархошна кхетам балар.
30	Гацаев С. «Кавказ, «Блаьстенца къамел».	1	«Кавказ», «Блаьстенца къамел». Стихотворенеш йеша, церан исбаьхьаллин башхаллех лаьцна дийцар.
31	Ламийнарг карладаккхар.	1	Дешархошна ламийнарг карладаккха.
32	ЖамI даран урок.	1	Дешархошна ламийнарг карладаккха а, тлечлаглдан а.
33	Сатуев Хьусайнан дахар а, кхолларалла а.	1	Поэтан дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш балар.
34	Сатуев Хь. «Нашхахь»	1	«Нашхахь» поэмин чулацам дешархошна бовзийтар.
35	Кл.арахъара дешар. Ахмадов Мусан дахар а, кхолларалла а.	1	Поэтан дахарх, кхоллараллех лаьцна дешархошна хаам балар. «

36	Кл.арахъара дешар. Ахмадов М.«Бочла».	1	Бочла»дийцаран чулацам бовзийтар.
37	Яшуркаев Султанан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун кхоллараллах лаьцна хаамаш.
38	«Маьрклажа-бодан тӀехь кӀайн хьобкх».Семеновке боьду некъ.	1	1944-чу шарахь нуьцкъала Казахстане кхалхийначу вайнаха лайна халонаш. Дийцаран коьрта тема. Шен куьцах ца духуш,йуьхькӀайн йолуш, гора ца хӀуттуш вайнехан халкъ оцу лазапах доьналлица чеккхдаларх лаьцна дийцар.
39	Маьрклажа-бодан тӀехь кӀайн хьобкх». ДегӀастанара кхача.	1	Дийцаран коьрта тема. Коьртачу турпалхочун Мадин дахар а, халачу хьелашкахь кхуьуш йолу цуьнан амал а кӀорггера йовзийтар, цуьнан кхоллам халкъан кхолламах къасталур боцуш, бозабелла хилар чӀагӀдар.
40	Маьрклажа-бодан тӀехь кӀайн хьобкх». Зайндин доьзал.	1	«Маьрклажа-боданна тӀехь кӀайн хьобкх». Даймаккахь баха бакьо йоцу нах мискачарал миска, декъаза хилар гайтар. Сийлахь Нохчийчоь оздачу йобӀан куьцехь гайтаран бахъана а, маьӀна а.
41	Маьрклажа-бодан тӀехь кӀайн хьобкх». Дийцаран патриотически бух а, дӀахӀоттам а.	1	Дийцаран патриотически бух а, дӀахӀоттам а гайтар.
42	Маьрклажа-бодан тӀехь кӀайн хьобкх». Мада-ахархо.	1	Боцца мур чулоцу дийцаран чулацамашкахула коьртачу турпалхочун Мадин дахар а, халачу хьелашкахь кхуьуш йолу цуьнан амал а кӀорггера йовзийтар, цуьнан кхоллам халкъан кхолламах къасталур боцуш, бозабелла хилар чӀагӀдар.
43	Изложени «Вешин хьоза».	1	Изложени йазйан кечам бар.

44	Изложени «Вешин хьоза».	1	Изложени йазйарца дешархойн дозуш долу къамел кхиор.
45	Шайхиев 1 алавдин дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун дахарх а, кхоллараллех лаьцна хаамаш.
46	Шайхиев 1. «Дорцан буса».	1	Поэмин коьрта чулацам бовзийтар. Поэмин исбаьхьаллин башхаллех лаьцна дешархошна дийцар.
47	Кл.арахьара дешар. Гадаев М-С. «Рег1ара поп».	1	Йаздархочун кхоллараллех лаьцна дешархошна кхетам балар. «Рег1ара поп» стихотворенин чулацам бовзийтар.
48	Абдулаев Лечин дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун кхоллараллех лаьцна хаамаш.
49	Абдулаев Л. «Маьлхан каш».	1	Поэмин коьрта чулацам бовзийтар. Поэмин исбаьхьаллин башхаллех лаьцна дешархошна кхетам балар.
50	Сочинени «Халкъан турпалхо».	1	Дозуш долу къамел кхиор. Сочинени йазйан кечам бар.
51	Сочинени «Халкъан турпалхо».	1	Сочиненин коьрта ойла билгалйаккха хаар, иза кхочушйеш ала дезарг хаар; массо а сочиненин дакъа вовшашца доьзна хилар, хила деза дешнаш а карош, нийса предложенеш х1иттор, и дерриге а кхочушдеш, пунктуаци ларйар.
52	Жам1 даран урок.	1	Дешархошна 1 амийнарг карладаккхар.
53	Бексултанов Мусан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун кхоллараллех лаьцна хаам балар.
34	Бексултанов М. «Дари» дийцар		Произведенин коьрта чулацам бовзийтар. Произведенин исбаьхьаллин башхаллех лаьцна дийцар.
35	Бексултанов М. «Дари» дийцарх	1	«Дари» дийцарх лаьцна кхетам балар.

	лаьцна.		
56	Ахмадов Мусан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун кхоллараллех лаьцна хаам балар.
57	Ахмадов М. «Лаьтта тӀехь лаьмнаш а хӀиттош».	1	«Лаьтта тӀехь лаьмнаш а хӀиттош» повестан дӀахӀоттам коьрта дакъош билгалдахар.
58	«Лаьтта тӀехь лаьмнаш а хӀиттош» дийцарх лаьцна.	1	«Лаьтта тӀехь лаьмнаш а хӀиттош» дийцарх лаьцна дешархошна кхетам балар.
59	Бисултанов Аптин дахаран а, кхоллараллин а некъаш.	1	Поэтан дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш.
60	Бисултанов А. «ДегӀаста» (стих).	1	Стихотворенехь Даймахках а, шен къомах а лаьцна поэта йен ойланаш. Къоман паргӀато йеза ларар. Поэтан винчу меттиге, Даймахке болу догцӀена безам гайтар.
61	Бисултанов А. «Шийла чилла йижна лайца...»	1	«Шийла чилла йижна лайца...» стихотворенин исбаьхьаллин башхаллех лаьцна дешархошна дийцар.
62	Бисултанов А. «ДегӀаста», «Шийла чилла йижна лайца...» стихотворенех лаьцна.	1	«ДегӀаста», «Шийла чилла йижна лайца...» стихотворенех лаьцна кхетам балар.
63	Сочинени «ГӀиллакхо лайх эла во».		Дозуш долу къамел кхиор. Сочинени йазйан кечам бар.
64	Сочинени «ГӀиллакхо лайх эла во».	1	Сочиненин коьрта ойла билгалйаккха хаар, иза кхочушйеш ала дезарг хаар; массо а сочиненин дакъа вовшашца доьзна хилар, хила деза дешнаш а карош, нийса предложенеш хӀиттор, и дерриге а кхочушдеш, пунктуаци ларйар.
65	Кл.арахьара дешар.	1	Йаздархочун кхоллараллех лаьцна хаам балар.

	Бисултанов А.. «Гой шуна, доттаг1ий...».		«Дика ду хьо волуш» дийцаран коьрта чулацам дешархошна бовзийтар.
66	1амийнарг карладаккхар. Дешархоша шаьш ешна произведенеш йийцаре йар.	1	Хаарш таллар.
67	Тест.	1	Дешаран шарахь 1амийнарг карладаккхар.
68	Жам1 даран урок.	1	дешархоша 1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.

9-чу классан нохчийн литературин тематикин планировани.

Раг1 №	Урокан це	Сахьт	1аморан коьрта кхетам
1	Нохчийн халкъан барта кхолларалла.	1	Нохчийн къоман фольклорах кхетам балар. Барта кхоллараллехь халкъан ойла, лаамаш, сатийсамаш, дегайовхо билгалйалар.
2	Нохчийн барта кхоллараллин башхаллаш.	1	Нохчийн барта кхоллараллин тайпанаш: иллеш, эшарш, туйранаш, шира дийцарш, хабарш, аларш, наьрт-эрстхойх лаьцна дийцарш, Молла – Несертан хабарш, тийжамаш, кицанаш, х1етал – металш довзийтар. Х1инцалерчу фольклористаша къоман барта кхолларалла гулйарехь, иза 1алашйарехь, 1илманца талларехь беш болу болх. Х1инцалерчу исбаьхьаллин литературин барта кхоллараллица

			йолу зленаш гайтар.
3	Нохчийн халкъан туьйранаш.	1	Туьйранах болу кхетам кларгбар. Туьйранаш – нохчийн барта кхоллараллехь уггаре даьржинчу тайпанех цхьаь ду.Церан тайпанаш. Туьйранашкахь диканиг, сийлахьниг, члагидеш, вочунна, зуламечунна дуьхьал кьийсам латто. Халкъо даима туьйранашкахь вонал дика, харционал бакьо, сийсазчул сийлахьниг толадар.
4	Халкъан шира дийцарш, хабарш, аларш. «Кирдан б1аьвнаш», «Хьекъал долу зуда»,«Ненан б1аьрхиш», «Астаг1Тимар» дийцарш.	1	Нохчийн халкъан шира дийцарш, хабарш, аларш довзийтар. Царех цхьадерш туьйранех тера а долуш, инзаре тамашена х1уманаш дуьйцуш хилар, важдерш ширчу заманахьлерчу дахарх доьзна хилар. Барта дийцарех болу кхетам кларгбар. Литературин теори.Халкъан барта турпалаллин иллех болу кхетам кларгбар. Литературин теори.Нохчийн илланчийн кхоллараллин мехаллех кхетам балар. Нохчийн илланчийн кхоллараллин мехаллех кхетам балар. Илли т1ехь къаьмнийн доттаг1аллин тема. Иллин маь1на довзийтар.
5	Нохчийн халкъан дийцарш, хабарш, аларш. «Г1онат-Г1ала», «Мажк1а базе», «Соскан Солса» дийцарш.	1	Нохчийн халкъан шира дийцарш, хабарш, аларш довзийтар,т1еч1аг1дар.
6	Нохчийн халкъан эшарш.	1	Нохчийн халкъан шира эшарш, иллеш довзийтар.

7	Нохчийн халкъан кичанаш, х1етал-металш.	1	Литературин теори. Халкъан х1етал-металх болу кхетам к1аргбар.
8	Лирически а, турпалаллин а иллеш.	1	Литературин теори.Халкъан барта турпалаллин иллех болу кхетам к1аргбар.
9	Теркаца хьала-охьа вехаш хиллачу эла Мусостан, Адин Сурхон илли». Сурхон нана. Иллин цхьайолу исбаьхьаллин башхаллаш а, т1аьхьара дош а.	1	Литературин теори.Нохчийн илланчийн кхоллараллин мехаллех кхетам балар.
10	«Аьккхийн Жанхотан илли».Иллин чулацам а, д1ах1оттам а.	1	Нохчийн илланчийн кхоллараллин мехаллех кхетам балар.Иллин чулацам бовзийтар.
11	«Аьккхийн Жанхотан илли». Иллин турпалхой: Мадин Жаьммарза,Жерочун к1ант,Баччин Элмарза, оьрсийн к1ант а, цуьнан нана а, Аьккхийн Жанхот.	1	Иллин чулацам бовзийтар. Нохчийн илланчийн кхоллараллин мехаллех кхетам балар.
12	«Аьккхийн Жанхотан илли». Илли т1ехь къаьмнийн доттаг1аллин тема. Иллин маь1на.	1	Илли т1ехь къаьмнийн доттаг1аллин тема. Иллин маь1на довзийтар.
13	Сочинени «Доттаг1алла».	1	Сочинени йазьарца дозуш долу къамел кхиор.
14	Халкъан илланчаш (НашхараЧийтмаран Зовр, Сулейманов Баудди, Гакашев Мохьмад, Орзимов Денисолт ...).	1	Халкъан илланчаш бовзийтар Назманаш йешар.
15	Оьрсийн йаздархоша а,1илманчаша а	1	Оьрсийн йаздархоша а,1илманчаша нохчийн барта кхоллараллех

	нохчийн барта кхоллараллех лаьцна йаздинарг.		аьлларг довзийтар.
16	Назманаш.	1	Назманаш йешар, йийцаре йар.
17	Нохчийн йозанан историх лаьцна. Исбаьхьаллин литература.	1	Нохчийн йозанан историх лаьцна кхетам балар.
18	Жам1 даран урок.	1	1 амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.
19	Къоман исбаьхьаллин литература йолийнарш. Дудаев 1абдин дахар а, кхоллараллаа.	1	Дудаев 1абдин дахар а, кхолларалла а йовзийтар. Исбаьхьаллин литература йолийнарш бовзийтар Дудаев 1абдин произведенеш йовзийтар.
20	«Серло т1еузур вай къоламца хьостуш», «Стоьмийн беш», «Колхозхочуьнан, цхьалхахочуьнан къамел» стихотворенеш.	1	«Серло т1еузур вай къоламца хьостуш», «Стоьмийн беш», «Колхозхочуьнан, цхьалхахочуьнан къамел» стихотворенеш йешар, йийцаре йар.
21	Сальмурзаев Мохьмадан дахар а, кхоллараллаа.	1	Сальмурзаев М. кхолларалла а, дахар а довзийтар.
22	«КхетамеХьамид» дийцар.	1	Сальмурзаев М. произведенеш йовзийтар «КхетамеХьамид» дийцаран коьрта чулацам.
23	Дийцаран мехалла. Дийцаран коьрта чулацам а, маь1на а.	1	«Кхетаме Хьамид» дийцаран коьртачу турпалхочун васт.
24	Нажаев Ахьмада ндахар а, кхолларалла а.	1	Нажаев А. кхолларалла а, дахар а довзийтар.
25	«Жа1у» поэма.	1	Нажаев А. «Жа1у» поэма йовзийтар.

26	Поэмин коьрта чулацам а, маълна а. Авторан лалашо а, поэмин длахлоттам а.	1	Поэмин коьрта чулацам а, маълна а. Авторан лалашо а, поэмин длахлоттам а гайтар.
27	Айсханов Шамсуддин дахар а, кхолларалла а.	1	Айсханов Шамсуддин дахар а, кхолларалла а йовзийтар.
28	Айсханов Шамсуддин «Политотделан газетехь»	1	Айсханов Шамсуддин «Политотделан газетехь» болх бар.
29	«Шен заманан векал»	1	«Шен заманан векал» дейцаран метган башхаллаш йовзийтар.
30	Изложени «Бакъдешан да».	1	Дозуш долу къамел кхиор.
31	Бадиев Саъид-Салихъан дахар а, кхолларалла а. Бадиев а, къоман театр а. Бадиев Саъид-Салихъан поэтически кхолларалла.	1	Бадиев Саъидан кхоллараллин некъ бовзийтар.
32	Жам1 даран урок.	1	1 амийнарг карладаккхар.
33	Бадиев Саъид-Салихъан оьрсийн йаздархошца хилла доттагаллин а, кхоллараллин а уьйраш.	1	Бадиев Саъид-Салихъан оьрсийн йаздархошца хилла доттагаллин а, кхоллараллин уьйраш йовзийтар.
34	«Бешто» повесть. Повестан тема а, дахлоттам а. Васташ кхолларан башхаллаш.	1	Повестан чулацам бовзийтар. Повестан коьрта маълна.
35	«Бешто» повесть. Бештой, Бусаний.	1	Повестан коьрта маълна.
36	Сочинени: «Бешто» кечам бар.	1	Дешархойн хаарш таллар.
37	Сочинени: «Бешто» йазъяр.	1	Дозуш долу къамел кхиор.

38	«Ціеран арц» повесть.	1	«Ціеран арц» повестан чулацам а, исбаьхьаллин башхаллаш а гайтар.
39	Авторан Іалашо а, повестан дІахІоттам а. Кулдевич а, цунна тІаьхьа бозурш а.	1	«Ціеран арц» повесть. Пурстоьпан Куьлдевичан, цунна тІаьхьа бозучу Мирзин, Эльбертан амалш.
40	«Ціеран арц» повесть. Хонмурд а, цуьнан доьзал а. Повестан маьІна.	1	Кьоман ламасташ повесть тІехь гайтар. Хонмурд а, цуьнан доьзал а. Бано а, Залуба а. Нохчийн зударийн оздангалла, цара шайн сий, кьоман гІиллакхаш лардар.
41	Мамакаев Іаьрбин дахар а, кхолларалла а.	1	Мамакаев Іаьрбин дахаран, кхоллараллин некь бовзийтар.
42	Мамакаев Іаьрбин лирика. «Кавказан латта». «Сайн кІанте»,	1	Мамакаев Іаьрбин лирически произведенеш йовзийтар
43	Іаламан,безаман лирика «ЙоІе», «Даге» стихотворенеш.	1	Поэтан лирикехь безам а, доттагІалла а. Йукьараллийн дахарехь поэтан декхарш а, поэзин меттиг а гайтар.
44	«Нохчийн лаьмнашкахь» поэма.	1	«Нохчийн лаьмнашкахь» поэми тІехь доттагІаллин а, безаман а тема кьастор. Авторан васт хІотто Іамор.
46	Хамидов Іабдул-Хьамидан дахар а, кхолларалла а.	1	Нохчийн куьлтура кхиорехь Хамидовх лаьцна довзийтар.
47	Дийцарш. «ДІа-коч, схьа-коч», «Абубубешар», «ГІирма-солтас йаккхина са», «Дурдий, Даргий» дийцарш.	1	Хамидов І-Хьамидан дийцарийн чулацаман башхаллаш йовзийтар.
48	Пьесаш. «ТІам сийна кхокха», «Ламанан йоІ»,	1	Хамидов І-Хьамидан пьесаш йийцаре йар.

	«Мохьсолтин доьхна де», «Бож-1ела» пьесаш.		
49	«Лийрбоцурш» – турпалаллин драма. Пьесин тема, жанр, д1ах1оттам.Хьалхара дакъа.	1	Нохчийн куьлтура кхиорехь Хамидовх лаьцна довзийтар.
50	Ханпаший, Мутий. Ханпаша а, цуьнан накьостий-б1аьхой а.	1	Йаххьашца произв йешар.
51	«Лийрбоцурш» - турпалаллин драма. Шолг1ий, кхоалг1ий дакъош.Тыл а, фронт а.	1	Турпалхойн доттаг1алла довзийтар.
52	Жам1 даран урок.	1	Хаарш т1еч1аг1дар.
53	Къоман литература 20-чу б1ешеран 20-40-чуй шерашкахь кхиаран жам1аш. Проза, драматурги.	1	Лит-х лаьцна кхетам шорбар, к1аргбар.
54	Къоман литература 20-чу б1ешеран 20-40-чуй шерашкахь кхиаран жам1аш а, х1инцалера литература а. Проза, драматурги.	1	Прозех, драматургех лаьцна дийцар.
55	Къоман литература 20-чу б1ешеран 20-40-чуй шерашкахь кхиаран жам1аш.Поэзи.	1	Къоман литература 20-чу б1ешеран 20-40-чуй шерашкахь кхиаран башхаллаш йовзийтар.Поэзих лаьцна кхетам балар.
56	Изложени «Ненан б1аьрхиш».	1	Дозуш долу къамел кхиор
57	Нохчийн литература Сийлахь-боккха Даймехкан т1ом лаьттинчу	1	Сийлахь –боккха Даймехкан т1ом лаьттинчу шерашкахь прозех, драматургех лаьцна дийцар.

	шерашкахь. Проза, драматурги.		
58	Нохчийн литература Сийлахь-боккха Даймехкан тIом лаьттинчу шерашкахь. Проза, драматурги.	1	Сийлахь –боккха Даймехкан тIом лаьттинчу шерашкахь прозех, драматургех лаьцна дийцар тIечIагIдар.
59	Нохчийн литература Сийлахь-боккха Даймехкан тIом лаьттинчу шерашкахь. Поэзи.	1	Сийлахь –боккха Даймехкан тIом лаьттинчу шерашкахь поэзех лаьцна дийцар.
60	Хьехархочо хаьржинчу говзаран тIехь болх бар.	1	Хаьржинчу говзар тIехь болх бан Iамор.
61	Нохчийн литература 20-чу бIешеран 50-70-чуй шерашкахь. Проза, драматурги.	1	50-70-чуй шерашкахь литературе баьхкина йаздархой бовзийтар.Прозех, драматургех лаьцна дийцар.
62	Нохчийн литература 20-чу бIешеран 50-70-чуй шерашкахь. Поэзи.	1	50-70-чуй шерашкахь литература. Поэзех лаьцна дийцар.
63	Хьалха дIайаханчу хенахь оьрсийн, вайнехан вовшашца хилла машаре уьйраш литературехь гайтар.	1	Хьалха дIайаханчу хенахь оьрсийн, вайнехан вовшашца хилла доттагIаллийн уьйраш гайтар.
64	Нохчийн литература 20-чу бIешеран 80-90-чуй шерашкахь. Проза, драматурги.	1	80-90-чуй шерашкахь. литературе баьхкина йаздархой бовзийтар.
65	Нохчийн литература 20-чу бIешеран 80-90-чуй шерашкахь. Поэзи.	1	Поэзи йовзийтар.
66	Сулаев М.А. «Лаьмнаша ца дицдо» роман. Товсолтин васт.	1	Кхоллараллех лаьцна дийца. «Лаьмнаша ца дицдо» романа коьрта чулацам бозийтар.

67	Гацаев Саьлид «Хьоме Даймохк», «Блаьсте»	1	Гацаев саьлидан дахаран, кхоллараллин некъ бовзийтар. Стихотворенеш йийцаре йар.
68	Жам1 даран урок.	1	Хаарш таллар.

**Нохчийн литературин поурочни планировани
5-чу классан**

№	Урокан тема	Сахьт	Хан	Карара хан	Билгалдаккхар
1	Книга-хьан доттаг1! Нохчийн халкъан барта кхолларалла.	1	01.09		
2	Туйранаш. Тамашийна олхазар.	1	05.09		
3	Туйра. «Кхо ваша».	1	07.09		
4	«Кхо ваша». Жимачу вешин хьуьнар	1	12.09		
5	Туйра. «Барзо 1ахарца мохк къовсар»	1	14.09		
6	Туйра. «Кхо ваша а, саьрмак а.»	1	19.09		
7	Туйра. «Добшуш хилла к1ант.»	1	21.09		
8	«Добшуш хилла к1ант» туйранах лаьцна	1	26.09		
9	Кицанаш.	1	28.09		

10	Х1етал-металш.	1	03.10		
11	Саидов Билалан дахар а,кхолларалла а.	1	05.10		
12	Саидов Б. «Майра к1ант Сулима»	1	10.10		
13	Туйранахь Сулимин хьуьнарш гайтар.	1	12.10		
14	Майра к1ант Сулима» Содин васт.	1	17.10		
15	Жам1 даран урок .	1	19.10		
16	Классал арахьара дешар. «Хьекьал долу йо1 а, кхелахо а».	1	31.10		
17	Мусаев М. «Ц1ен маьхьси».	1	02.11		
18	«Ц1ен маьхьси».Цхьогало барзана бина бекхам.	1	07.11		
19	Гацаев С. «Чкьобрдиг»	1	9.11		
20	Чкьобрдиган толамаш.	1	14.11		
21	Исмаилов А. «Бирдолаг.»	1	16.11		
22	«Бирдолаг»туйранан маь1на.	1	21.11		
23	Изложенина кечам бар.	1	23.11		
24	Изложени. «Ломмий, цхьогаллий».	1	28.11		
25	Бадиев С. «Зайнди».	1	30.11		
26	«Зайнди» дийцарехь Зайндин васт.	1	05.12		
27	М. Мамакаев «Баппа».	1	07.12		
28	«Баппа» Дийцаран маь1на.	1	12.12		
29	Мамакаев 1. «Садаьржаш».	1	14.12		

30	Классал арахъара дешар. Бадиев С. «Кемсаш».	1	19.12		
31	Жам1 даран урок.	1	21.12		
32	Сулаев М. «Ламанан хи».	1	09.01		
33	Гайсултанов 1. «Кегий йийсарш».	1	11.01		
34	Повестан коьрта турпалхойн васташ.	1	16.01		
35	Сочиненина кечам бар.	1	18.01		
36	Сочинени «Даймохк».	1	23.01		
37	Сулейманов А. «Борз йа уг1уш».	1	25.01		
38	Муталибов Зайндин дахар а, кхолларалла а.	1	30.01		
39	Муталибов З. «Доттаг1алла».	1	01.02		
40	Саракаев Хьамзатан дахар а, кхолларалла а.	1	06.02		
41	Саракаев Хь. «Баьпкан чкъуьйриг».		08.02		
42	Ахматова Р. «Лийрбоцурш».	1	13.02		
43	Ахмадов 1. «Кьонахалла».	1	15.02		
44	«Кьонахалла». Дийцаран коьрта турпалхой а, церан васташ а.	1	20.02		
45	Арсанукаев Ш. «Баьпкан йаьхк	1	22.02		
46	Кагерманов Д. «Доттаг1алла»	1	27.02		
47	«Доттаг1алла» дийцаран коьрта чулацам а, маь1на а.	1	01.03		
48	Окуев Ш. «Сан хьоме Нохчийчоь»	1	06.03		
49	Дешархоша шаьш йешна произведенеш йийцаре йар.	1	08.03		

50	Сочиненина кечам бар.	1	13.03.		
51	Сочинени «Б1аьсте».	1	15.03		
52	1амийнарг карладаккхар.	1	20.03		
53	Жам1 даран урок.	1	22.03		
54	Классал араьхара дешар Берсанов Х.-А. «Берзалой».	1	03.04		
55	Сатуев.Хь. «Лаьмнийн кьоналла»	1	05.04		
56	Махмаев Ж. «Буьйсанна г1улчаш»	1	10.04		
57	«Буьйсанна г1улчаш» дийцаран коьрта чулацам а, маь1на а.	1	12.04		
58	Рашидов Ш. «Т1амна дубьхал довла».	1	17.04		
59	Бексултанов М. «Цакхетта хестор».	1	19.04		
60	«Цакхетта хестор» дийцаран коьрта чулацам а, маь1на а.	1	24.04		
61	Изложенина кечам бар.	1	26.04		
62	Изложени. «Г1иллакх».	1	03.05		
63	Хатуев 1. «Аьрзунан илли».	1	08.05		
64	Амаев В. «Малх чубаре хьобжура иза».	1	10.05		
65	«Малх чубаре хьобжура иза» Дийцарехь Селаман васт.	1	15.05		
66	Дешархоша шаш йешна произведенеш йийцаре йар.	1	17.05		
67	1амийнарг т1еч1аг1дар (Тест).	1	22.05		
68	Жам1даран урок.	1	24.05		

**Нохчийн литературин поурочни планировани
6-чу классан**

№	Урокан тема	Сахьт	Хан	Карара хан	Билгалдаккхар
1.	Халкъан барта кхолларалла	1	01.09		
2.	«Эвтархойн Ахьмадан илли». Эвтархойн Ахьмадан а, оьрсийн к1ентан вовшахкхетар.	1	05.09		
3.	Эвтархойн Ахьмадан иллех лаьцна.	1	07.09		
4.	«Таймин Биболатан илли».	1	12.09		
5.	Иллех а, церан исбаьхьаллин билгалонех а.	1	14.09		
6.	Наьрт-эртхойн паччахь Наураз.	1	19.09		
7.	Ницкъ болу Солса.	1	21.09		
8.	Гермчигара наьрташ.	1	26.09		
9.	Наьрт-эртхой кхерор.	1	28.09		

10.	Дешархоша баккхийчаьргара шайна хезна долу наьрт-аьрстхойх лаьцна долу дийцарш, туйранаш.	1	03.10		
11.	1амийнарг т1еч1аг1дар.	1	05.10		
12.	Гайсултанов 1умаран кхолларалла.	1	10.10		
13	Гайсултанов 1. «Нийса кхиэл».	1	12.10		
14.	Баснйа жанрах лаьцна.	1	17.10		
15	Гайсултанов 1.«Барзо амалш ца хуьйцу».	1	19.10		
16	«Барзо амалш ца хуьйцу» баснех лаьцна.	1	31.10		
17	Классал арахьара дешар «МадинЖаьммирзин, Таймин Биболатан илли ».	1	02.11		
18	Сатуев Хьусейнан кхолларалла. Баснйа «Ломмий, цхьогаллий».	1	07.11		
19	Баснйа таллий вай.	1	09.11		
20	Гадаев М-С. Стихотворени. «Дарта».	1	14.11		
21	Ошаев Халидан дахар а, кхолларалла а.	1	16.11		

22	Ошаев Х.«Чайра».Дийцар.	1	21.11		
23	«Чайра» дийцарх лаьцна.	1	23.11		
24	Литературин произведенин турпалхочух лаьцна.	1	28.11		
25	Мамакаев Іаьрбин колларалла.	1	30.11		
26	Поэмех лаьцна.	1	05.12		
27	Мамакаев І. Поэма «Дагалецамаш».	1	07.12		
28	Классал арахьара дешар .Бексултанов М. «Генара а,гергара а денош».	1	12.12		
29	Сайдуллаев Хьасанан кхолларалла, поэма «Ненан б1аьрхиш».	1	14.12		
30	«Ненан Б1аьрхиш». Дегий, нене деана во.	1	19.12		
31	Пейзажах лаьцна.	1	21.12		
32	Сочинени «Нана».	1	09.01		
33	Сочинени «Нана».	1	11.01		
34	Сулаев Мохьмадан дахар а, кхолларалла а стих «К1анте»	1	16.01		

35	Эдилов Х. «Ненан безам»	1	18.01		
36	Ахмадов Гумаран дахар а, кхолларалла а.	1	23.01		
37	Ахмадов I. «Воккха дада».	1	25.01		
38	Классал арахъара дешар. Саракаев Хъ. « Ширачу г1опехъ».	1	30.01		
39	Айдамиров А. «Вина мохк».	1	01.02		
40	«Вина мохк»стихотворених лаьцна.	1	06.02		
41	Эпитетах лаьцна кхетам.	1	08.02		
42	Сочинени «Сан Даймохк».	1	13.02		
43	Сочинени «Сан Даймохк».	1	15.02		
44	Ахматова Р. «Ма хала ду цунах кхета».	1	20.02		
45	«Ма хала ду цунах кхета» стихотворених Лаьцна.	1	22.02		
46	Саракаев Хъамзатан дахар а, кхолларалла а.	1	27.02		
47	Саракаев Хъамзат «Ирсе б1аьрхиш».	1	01.03		

48	Классал арахъара дешар Саидов С-С. «Мажделла кехатан цуьрг».	1	06.03		
49	Арсанукаев Ш. «Мохкбегор».	1	08.03		
50	Окуев Ш. «Б1аьсте».	1	13.03		
51	Кибиев Мусбек «Меттан сий».	1	15.03		
52	Дикаев М. «Къинхетаме Нохчийчоь»	1	20.03		
53	Рашидов Шахид «Ломара ц1е» стихотворени.	1	22.03		
54	Мамакаев Э. «Х1орд».	1	03.04		
55	Классал арахъара дешар. Рашидов Ш. «Пондаран аз».	1	05.04		
56	Махмаев Ж. «1аьржачу баьпкан йуьхк».	1	10.04		
57	Нунуев Саид-Хъамзатан дахар а, кхолларалла а.	1	12.04		
58	Нунуев С-Хь. «Хъайбаха».	1	17.04		
59	Яхъяев Лечин дахар а, кхолларалла а.	1	19.04		
60	Яхъяев Л.«Даркеш».	1	24.04		
61	Бексултанов Мусан дахар а, кхолларалла а.	1	26.04		
62	Бексултанов М. «Некълацар».	1	03.05		

63	Литературан турпалхочух а, сйажетах а, композицех а лаьцна.	1	08.05		
64	Ахмадов Мусан дахар а, кхолларалла а.	1	10.05		
65	Ахмадов М. «Телефон».	1	15.05		
66	Яралиев ЙА. «Кад».	1	17.05		
67	«Кад» стихотворених лаьцна.	1	22.05		
68	Жам1 даран урок	1	24.05		

**Нохчийн литературин поурочни планировани
7-чу классан**

Раг1	Урокан ц1е	Сахьт	Хан	Карара хан	Билгалдаккхар
1	Халкъан барта поэзи.	1	5.09		
2	Бабин Иэсин, ворх1вешин йишин илли.	1	8.09		
3	Бабин Иэсин, ворх1вешин йишин илли.	1	12.09		
4	Бабин Иэсин, ворх1вешин йишин иллекх» лаьцна.	1	15.09		

5	«Ваша воцчу Сайлахин илли».	1	19.09		
6	«Ваша воцчу Сайлахин илли».	1	22.09		
7	«Дади- йарт йаккхаран» илли.	1	26.09		
8	Дади- йурт йаккхаран иллилаьцна.	1	29.09		
9	Нохчийн шира илли.	1	3.10		
10	Нохчийн шира иллех лаьцна.	1	6.10		
11	«Сай» халкъан илли .	1	10.10		
12	«Сай» цIе йолчу халкъан иллех лаьцна.	1	13.10		
13	Иллин турпалхочун амал гойтуш барта сочинени.	1	17.10		
14	Лириках а, поэтически къамелах а, стих кхолларах а лаьцна кхетам балар.	1	20.10		
15	Мамакаев М. «Даймехкан косташ» .	1	24.10		
16	«Даймехкан косташ» стихотворенех лаьцна.	1	27.10		
17	Гадаев Мохьмад-Салахьан дахар а, кхолларалла а.	1	7.11		
18	Гадаев М-С. «Ирча суьрташ».	1	10.11		
19	Саидов Билалан дахар а, кхолларала а. «Вина йурт».	1	14.11		

20	Саидов Б.«Деган аз».	1	17.11		
21	Курумова С «Дохк».	1	21.11		
22	Мамакаев 1. «Берзан бекхам».	1	24.11		
23	Ошаев Халидан дахар а, кхолларалла а.	1	28.11		
24	Ошаев Х. «Иччархо Абухьяъжа Идрисов» очерк.	1	1.12		
25	Сулейманов Ахьмад «Шуьнехь дош».	1	5.12		
26	Дийцарх а, повестах а лабцна.	1	8.12		
27	Гайсултанов 1. Дахар а, кхолларалла а. «Болат-г1ала йожар»	1	12.12		
28	«Болат-г1ала йожар».	1	15.12		
29	«Болат-г1ала йожар».	1	19.12		
30	«Болат-г1ала йожар» повестан хьокъехь.	1	22.12		
31	Изложенина кечам бар.		26.12		
32	Изложени «Воккха стаг ларар».	1	29.12		
33	Классал арахьара дешар Мутаев М. «Кемсийн гарс».	1	9.01		
36	Литературин турпалхочух а, символах а лабцна.	1	12.01		
37	Арсанукаев Ш. «Ийманах дузийта дегнаш» До1а.	1	16.01		
38	Арсанукаев Ш. «Ийманах дузийта дегнаш». Къемат-буьйса.	1	19.01		

39	Кибиев М «Дош».	1	23.01		
40	Кибиев М. «Зов».	1	26.01		
41	Окуев Шима «Мацалла» Гулам.	1	30.01		
42	Окуев Шима «Мацалла» мацалло арабаъхнарш.	1	2.02		
43	Изложенина кечам бар.	1	6.02		
44	Изложени «Ламанан хи».	1	9.02		
45	Гацаев С. «Дарц».	1	13.02		
46	Классал арахъара дешар Хамидов 1. «Абубешар».	1	16.02		
47	Кусаев 1 адизан дахар а,кхолларалла а.	1	20.02		
48	Кусаев 1 «Амалехъ диканиг».	1	27.02		
49	Сочинени йазъан кечам бар.	1	1.03		
50	Сочинени«1аънан суъйре».	1	5.03		
51	Рашидов Ш. «Ден весет».	1	8.03		
52	Дикаев М. «Нохчо ву со» истихотворени.	1	12.03		
53	Шайхиев 1 алваддин кхолларалла.	1	15.03		
54	Шайхиев 1. «Ч1аг1о» стихотворени.	1	26.03		

55	Яшуркаев Султанан дахар а, кхолларалла а.	1	29.03		
56	Яшуркаева Султан «Напсат». Напсатан васт.	1	2.04		
57	Яшуркаев С. «Напсат». Напсатан кешнаш.	1	5.04		
58	Бисултанов А. «Хъайбахахъ йазийна байташ».	1	9.04		
59	Бисултанов А. «Багонза бисначийн назма».	1	12.04		
60	«Хъайбахахъ йазийна байташ» произведенех лаьцна.	1	16.04		
61	«Сан дай баьхна йурт» сочинени йазийан кечам бар.	1	19.04		
62	Сочинени «Сан дай баьхна йурт».	1	23.04		
63	Дешархоша шаьш йешна произведенеш йийцаре йар.	1	26.04		
64	Гамийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар. Тест.	1	30.04		
65	Классал араьхара дешар «Жерочун к1ентан, гуьржийн к1ентан илли».	1	7.05		
66	Амаев В-Хь. «Генарчу денойн туйра».	1	10.05		

67	Амаев В-Хь. «Генарчу денон туьйра».	1	14.05		
68	Жам1 даран урок	1	17.05		

**Нохчийн литературин поурочни планировани
8-чу классан**

№	Урокан це	Сахьт	Хан	Карара хан	Билгалдаккхар
1	Мотт бацахь, кьам дац.	1	01.09		
2	Бадиев Саь1ид-Салихьан дахар а, кхолларалла а.	1	06.09		
3	С.Бадиев «Олдам».Авторан турпалхойх дог лозуш хилар	1	08.09		
4	Исбаьхьаллин вастах кхетам	1	13.09		
5	Мамакаев Мохьмадан дахар а, кхолларалла а.	1	15.09		
6	М.Мамакаев.«Лаьмнийн дийцар» стихотворенин к1орггера патриотически маь1на.	1	20.09		
7	Стихотворенин ритмах, рифмех, барамах а.	1	22.09		

8	Изложени «Вешин хьоза».	1	27.09		
9	Изложени «Вешин хьоза».	1	29.09		
10	Ясаев Мовлин дахар а, кхолларалла а.	1	04.10		
11	Ясаев Мовла «Хьоме йурт».	1	06.10		
12	Ясаев Мовла «Хьоме йурт» дийцарх лаьцна.	1	11.10		
13	Кл.арахъара дешар Хамидов 1-Хь. «Экзамен хаттар»	1	13.10		
14	Хамидов 1-Хь « Д1а- коч, схъа- коч».	1	18.10		
15	Хамидов 1-Хь « Д1а- коч, схъа- коч».	1	20.10		
16	Сулаев Мохъмадан дахар а, кхолларалла а.	1	01.11		
17	Сулаев М. «Цавевза доттаг1»	1	03.11		
18	Жам1 даран урок.	1	08.11		
19	Сулейманов Ахъмадан дахар а, кхолларала а.	1	10.11		
20	«Дахаран генаш» поэмин коьрта теманаш.	1	15.11		
21	«Дахаран генаш» Поэтан лирически турпалхочун обзда лаамаш, цо йен ойланаш.	1	17.11		
22	Х.-М.Эдилов. «Сий делахь , Латта!»(стих)	1	22.11		
23	Арсанукаев Ш. Поэтан дахар а, кхолларалла а.	1	24.11		
24	«Тимуран тур» Тимур лам чохь.	1	29.11		

25	«Тимуран тур» Бахъаган мотт.	1	01.12		
26	«Тимуран тур» вайнаха Тимуран къизаллина дуьхьал латтийна кыйсам.	1	06.12		
27	Хасбулатов ЙАмилханан дахаран а, кхоллараллин а некъаш.	1	08.12		
28	Я.Хасбулатов «Дош», «Стаг хила ваьлпехь хьо ара...».	1	13.12		
29	Гацаев Саь I идан дахар а, кхолларалла а.	1	15.12		
30	Гацаев С. «Кавказ, «Блаьстенца къамел».	1	20.12		
31	I амийнарг карладаккхар.	1	22.12		
32	Жам I даран урок.	1	10.01		
33	Сатуев Хьусайнан дахар а, кхолларалла а.	1	12.01		
34	Сатуев Хь. «Нашхахь»	1	17.01		
35	Кл.арахъара дешар. Ахмадов Мусан дахар а, кхолларалла а.	1	19.01		
36	Кл.арахъара дешар. Ахмадов М.«БочIа».	1	24.01		
37	Яшуркаев Султанан дахар а, кхолларалла а.	1	26.01		
38	«МаьркIажа-бодан тIехь кIайн хьобкх».Семеновке боьду некъ.	1	31.01		
39	МаьркIажа-бодан тIехь кIайн хьобкх». ДегIастанара кхача.	1	02.02		
40	МаьркIажа-бодан тIехь кIайн хьобкх». Зайндин доьзал.	1	07.02		

41	Маьрклажа-бодан тӀехь кӀайн хьобкх». Дийцаран патриотически бух а, дӀахӀоттам а.	1	09.02		
42	Маьрклажа-бодан тӀехь кӀайн хьобкх». Мада-ахархо.	1	14.02		
43	Изложени «Бакъдешан да».	1	16.02		
44	Изложени «Бакъдешан да».	1	21.02		
45	Шайхиев Ӏалавдин дахар а, кхолларалла а.	1	23.02		
46	Шайхиев Ӏ. «Дорцан буса».	1	28.02		
47	Кл.арахъара дешар. Гадаев М-С. «РегӀара поп».	1	02.03		
48	Абдулаев Лечин дахар а, кхолларалла а.	1	07.03		
49	Абдулаев Ӏ. «Маьлхан каш».	1	09.03		
50	Сочинени «Халкъан турпалхо».	1	14.03.		
51	Сочинени «Халкъан турпалхо».	1	16.03		
52	ЖамӀ даран урок.	1	21.03		
53	Бексултанов Мусан дахар а, кхолларалла а.	1	23.03		
54	Бексултанов М. «Дари» дийцар	1	04.04		
55	Бексултанов М. «Дари» дийцарх лаьцна.	1	06.04		
56	Ахмадов Мусан дахар а, кхолларалла а.	1	11.04		
57	Ахмадов М. «Лаьтта тӀехь лаьмнаш а хӀиттош».	1	13.04		
58	«Лаьтта тӀехь лаьмнаш а хӀиттош» дийцарх лаьцна.	1	18.04		
59	Бисултанов Аптин дахаран а, кхоллараллин а некъаш.	1	20.04		
60	Бисултанов А. «ДегӀаста» (стих).	1	25.04		
61	Бисултанов А. «Шийла чилла йижна лайца...»		27.04		

62	Бисултанов А. «Дег1аста», «Шийла чилла йижна лайца...» стихотворенех лабцна.	1	02.05		
63	Сочинени «Г1иллакхо лайх эла во».		04.05		
64	Сочинени «Г1иллакхо лайх эла во».	1	09.01		
65	Кл.арахъара дешар. Бисултанов А.. «Гой шуна, доттаг1ий...».	1	11.05		
66	1амийнарг карладаккхар. Дешархоша шаьш йешна произведенеш йийцаре йар.	1	16.05		
67	Тест.	1	18.05		
68	Жам1 даран урок.	1	23.05		

**Нохчийн литературин поурочни планировани
9-чу классан**

№	Урокан це	Сахът	Хан	Карара хан	Билгалдаккхар
1	Нохчийн халкъан барта кхолларалла.	1	01.09		
2	Нохчийн барта кхоллараллин башхаллаш.	1	06.09		
3	Нохчийн халкъан туйранаш.	1	08.09		
4	Халкъан шира дийцарш, хабарш, аларш. «К1ирдан б1аьвнаш», «Хъекъал долу зуда», «Ненан б1аьрхиш», «Астаг1Тимар» дийцарш.	1	13.09		

5	Нохчийн халкъан дийцарш, хабарш, аларш. «Глонат-Глала», «МажкIа бaсe», «Cоскан Солса» дийцарш.	1	15.09		
6	Нохчийн халкъан эшарш.	1	20.09		
7	Нохчийн халкъан кицанаш, хIетал-металш.	1	22.09		
8	Лирически а, турпалаллин а иллеш.	1	27.09		
9	Теркаца хъала-охъа вехаш хиллачу эла Мусостан, Адин Сурхон илли». Сурхон нана. Иллин цхъайолу исбаъхъаллин башхаллаш а, тIаьхъара дош а.	1	29.09		
10	«Аьккхийн Жанхотан илли».Иллин чулацам а, дIахIоттам а.	1	04.10		
11	«Аьккхийн Жанхотан илли». Иллин турпалхой: Мадин Жаьммарза,Жерочун кIант,Баччин Элмарза, оьрсийн кIант а, цуьнан нана а, Аьккхийн Жанхот.	1	06.10		
12	«Аьккхийн Жанхотан илли». Илли тIехь къаьмнийн доттагIаллин тема. Иллин маьIна.	1	11.10		
13	Сочиненин «ДоттагIалла».	1	13.10		
14	Халкъан илланчаш (НашхараЧийтмаран Зовр, Сулейманов Баудди, Гакашев Мохьмад, Орзимов Денисолт ...).	1	18.10		
15	Оьрсийн йаздархоша а, Iилманчаша а нохчийн барта кхоллараллех лаьцна йаздинарг.	1	20.10		
16	Назманаш.	1	01.11		
17	Нохчийн йозанан историх лаьцна. Исбаъхъаллин литература.	1	03.11		

18	Жам1 даран урок.	1	08.11		
19	Къоман исбаъхъаллин литература йолийнарш. Дудаев 1абдин дахар а, кхоллараллаа.	1	10.11		
20	«Серло т1еузур вай къоламца хъостуш», «Стоъмийн беш», «Колхозхочуьнан, цхъалхахочуьнан къамел» стихотворенеш.	1	15.11		
21	Сальмурзаев Мохъмадан дахар а, кхоллараллаа.	1	17.11		
22	«КхетамеХъамид» дийцар.	1	22.11		
23	Дийцаран мехалла. Дийцаран коьрта чулацам а, маь1на а.	1	24.11		
24	Нажаев Ахъмадан дахар а, кхолларалла а.	1	29.11		
25	«Жа1у» поэма.	1	01.12		
26	Поэмин коьрта чулацам а, маь1на а. Авторан 1алашо а, поэмин д1ах1оттам а.	1	06.12		
27	Айсханов Шамсуддин дахар а, кхолларалла а.	1	08.12		
28	«Политотделан газетехъ»		13.12		
29	«Шен заманан векал»	1	15.12		
30	Изложени «Бакъдешан да».	1	20.12		
31	Бадиев Саь1ид-Салихъан дахар а, кхолларалла а. Бадиев къоман театр а. Бадиев Саь1ид-Салихъан поэтически кхолларалла.	1	22.12		
32	Жам1 даран урок.	1	10.01		

33	Бадурев Сабид-Салихбан оьрсийн йаздархошца хилла доттаг1аллин а, кхоллараллин а уйраш.	1	12.01		
34	Бешто» повесть. Повестан тема а, д1ах1оттам а. Васташ кхолларан башхалаш.	1	17.01		
35	«Бешто» повесть. Бештой, Бусаний.	1	19.01		
36	Сочинени: «Бешто» кечам бар	1	24.01		
37	Сочинени: «Бешто» йазьйар.	1	26.01		
38	«Ц1еран арц» повесть.	1	31.01		
39	Авторан 1алашо а, повестан д1ах1оттам а. Кулдевич а, цунна т1аьхья бозурш а.	1	02.02		
40	«Ц1еран арц» повесть. Хонмурд а, цуьнан доьзал а. Повестан маь1на.	1	07.02		
41	Мамакаев 1аьрбин дахар а, кхолларалла а.	1	09.02		
42	Мамакаев 1аьрбин лирика. «Кавказан латта». «Сайн к1анте»,	1	14.02		
43	1аламан,безаман лширика «Йо1е», «Даге» стихотворенеш.	1	16.02		
44	«Нохчийн лаьмнашкахь» поэма.	1	21.02		
45	Поэмин д1ах1оттам. Поэми т1ехь безам а, доттаг1алла а. Поэмин эпический, лирический чулацам.	1	23.02		
46	Хамидов 1абдул-Хьамидан дахар а, кхокхолларалла а.	1	28.02		
47	Дийцарш. «Д1а-коч, схья-коч», «Абубубешар», «Г1ирма-солтас йаьккхина са», «Дурдий, Даргий» царш.	1	02.03		

48	Пьесаш. «Т1ам сийна кхокха», «Ламанан йо1», «Мохьсолтин доьхна де», «Бож-1ела» пьесаш.	1	07.03		
49	«Лийрбоцурш» – турпалаллин драма. Пьесин тема, жанр, д1ах1оттам.Хьалхара дакъа.	1	09.03		
50	Ханпаший, Мутий. Ханпаша а, цуьнан накьостий-б1аьхой а.	1	14.03.		
51	«Лийрбоцурш» - турпалаллин драма. Шолг1ий, кхоалг1ий дакъош.Тыл а, фронт а.	1	16.03		
52	Жам1 даран урок.	1	21.03		
53	Къоман литература 20-чу б1ешеран 20-40-чуй шерашкахь кхиаран жам1аш. Проза, драматурги.	1	23.03		
54	Къоман литература 20-чу б1ешеран 20-40-чуй шерашкахь кхиаран жам1аш а, х1инцалера литература а. Проза, драматурги.	1	04.04		
55	Къоман литература 20-чу б1ешеран 20-40-чуй шерашкахь кхиаран жам1аш.Поэзи.	1	06.04		
56	Изложени «Ненан б1аьрхиш».	1	11.04		
57	Нохчийн литература Сийлахь-боккха Даймехкан т1ом лаьттинчу шерашкахь. Проза, драматурги.	1	13.04		
58	Нохчийн литература Сийлахь-боккха Даймехкан т1ом лаьттинчу шерашкахь. Проза, драматурги.	1	18.04		
59	Нохчийн литература Сийлахь-боккха Даймехкан т1ом лаьттинч у шерашкахь. Поэзи.	1	20.04		

60	Хьехархочо хьэржинчу говзаран тӀехь болх бар.	1	25.04		
61	Нохчийн литература 20-чу бӀешеран 50-70-чуй шерашкахь. Проза, драматурги.	1	27.04		
62	Нохчийн литература 20-чу бӀешеран 50-70-чуй шерашкахь. Поэзи.	2	02.05		
63	Хьалха дӀайаханчу хенахь оьрсийн, вайнехан вовшашца хилла машаре уьйраш литературехь гайтар.	1	04.05		
64	Нохчийн литература 20-чу бӀешеран 80-90-чуй шерашкахь. Проза, драматурги.	1	09.01		
65	Нохчийн литература 20-чу бӀешеран 80-90-чуй шерашкахь. Поэзи.	1	11.05		
66	Сулаев М.А. «Лаьмнаша ца дицдо» роман. Товсолтин васт.	1	16.05		
67	Гацаев СаьӀид «Хьоме Даймохк», «БӀабсте»	1	18.05		
68	Жам1 даран урок.	1	23.05		

4.МХГ1Ф (Литературни меттан хаарийн гӀирсан фонд)

5 класс

Изложени.№1

«Ломмий, цхьогаллий»

Лом къа аделла к1елдисира.Тохара санна акхарой лецакарах ца долура цуьнан.Т1аккха цо х1илла дира,ша цомгуш ду аьлла сурт а х1оттийна, охьаджира Лом шен бен чу.Цуьнга хьажа цавсанарг кхана бехке хир ву, бохуш, акхарой т1еэха дуьйладелира цунна, могашалла хатта.

Чу мел деана экха кхаьллина делира Лом.Цхьана дийнахь лобме хьажа деана хилла Цхьогал. Не1аре а х1обттина,цо хабттина:

« Х1ун хьал ду хьобгахь , Хьоме Лом, г1оли йуй хьуна?»- аьлла.

Ша 1аламат ч1г1а цомгуш долчуха сурт а х1оттийна, халла йовхарш а тоьхна, г1ийла ц1евзина Лом:

- Цхьогал, хьо дац и? Дера собгахь вонт хьал м аду.Чу долий, парг1ат далахьа.

- Дера чудеача собгахь кхин а вон хьал хир ма дара. Хьан чу йог1уш лараш дуккха а го суна, арайолуш- м йац цхьа а,- аьлла х1илла долчу цхьогало.

Сочинени№2 «Даймохк»

Сочинени №3 «Б1аьсте»

Изложени№4

«Хазаетар.»

Ч1г1ардигаш схьа а даьхкина, уьш шайн баннаш х1усамашкахь д1атарделла хан яра иза. Сулимина ч1ог1а дукха деза и олхазар. Цо церан тидам а, терго а йора.

Цхьана 1уьйранна раг1у к1елхьарчу бенара ч1ег1ардиг ч1ог1а шега хьобжуш сана хийтира Сулимина. Цуьнга хьобжуш а латыттина, ишколе д1авахара иза. Амма ишколехь ч1ег1адигна сагатдеш, цхьа дагахьбаллам хила хан яьккхира цо. Урокаш

чекх мА – евлинехь, хье ца луш цла а веана, бене хъалахъаьжира иза. Чеглардиг тохара хлара ишколе воьдуш мА-хиллара лаш дара. Хъежар хъалхалерачул а глийла хийтира кхунна.

Кхин дла ойла ца еш, лами а беана, сихха хъала а ваьлла, бен чу куьг кховдийра Сулимас. Чеглардиг, меттах ца хьовш жимма хебира. Меллаша иза бен чуьра схъаэначул тлаьхъа Сулима кхийтира: чеглардиган когах хьирчина, уьш меттах баха йиш йоцуш, чилланан теш хиллера. Сулимас охъа а воьссина, чеглардиг, лар а деш, ларамза тоьхначу «барголах» иза парглатдаьккхира.

IV. Изложени язъян кечам бар.

1. План хлоттор. Иза хлокху кепара хила тарло:

План:

1. чеглардигаш схъадаьхкина.

2. Сулимина хеттарг

3. Сулимас сагатдо.

4. Хун хиллера чеглардигана?

5. Сулимас Хун дира?

6 класс:

Сочинени №1 «Нана»

Сочинени №2 «Сан Даймохк»

7 класс

Изложени №1 «Воккха стаг ларар»

Воккха стаг ларар

Массо а къаьмнийн ду воккха стаг ларар.Амма массера а воккхачу стеган некъ ца хадош,сацавалар. «Некъ цахадор» боху кхетам а ша-тайпа бу.Генара схъавогӀучу стагана хьалха тӀехваларх некъ «хадо» я цунна новкъарло хуьлуш хӀума дац.ХӀетте а оцу воккхачу стаге болу ларам ,цуьнан а,цуьнан шерийн а сий дар ду иза.Хаза а гӀиллакх а ду.

Ша-тайпана ларам беш хилла воккхачу стеган йоӀстага,къоначу зудчо а.Нагахь хи тӀера йогӀу йоӀ воккхачу стагана хьал кхетахь,иза шен кӀудал охьа а хӀоттайой,букъ а берзабой дӀахӀуттуш хилла,и стаг тӀехваллалц.Нагахь шен жима бер карахь адолуш йогӀуш зуда хилча, и бер некъа йисте охьа а дуьллий,юьстах а йолий , дӀахӀуттуш хилла, воккхачу стагах бехк лоций.(М.Ахмадов)

План:

- 1) Массо а къаьмнийн ду воккха стаг ларар.
- 2)Воккхачу стеган некъ цахадор.
- 3)Стенна тӀедобгӀна ца хадабо и?
- 4)Зударша муха бол ерам воккхачу стеган?
- 5)Шуна гиний воккхачу стеган ларам беш?

Изложени №2 «Ламанан хи»

Ламанан хи

Ирча хуьлу ламанан хи дистича. Охьанехьа дукха чехка догӀуш хиларна, шена дуьхьал нисъелларг охьатухий, хьоший, кагийой дӀа- йоккху цо. Лекха бердаш лахара огий, чухерцадо, орамашца бух а дохуш, дитташ охьакхобхьу. ХӀаваь дегош гонаха гӀугӀ лаьтта.

Хин мокха пен хинца шерра гуш тлаьхь-тлаьхьа схьатешершаш, боккха хуьлуш хилла. Инзаре гловгла яьккхина цо. "Кхуьур вац, хлал-лакьхили тхойшиь", - аьлла, Лотьмина дагатоссушехь, ма-йогглу говр хаьхкина шайна орцах воглу бере гина цунна*. Иза тхан объездчик Са- лахь хилла. Цунна дуьхьалхьаьдда Лотьма, Хьасан а текхош.

Салахьа, ша тлекхоччушехь, говр юха а хьовзош, катоьхна шена хьалха хьалаваьккхина Хьасан.

- Схьатлетасало тлеххьа! - мохь тоьхна цо Лотьмига.

Длалалла! - аьлла, Лотьмас, мохал маса ша дла а эькхаш. Цкъа вухахьажа кхийначу Салахьана гина юххе кхоччуш доллу дистина до- глу хи. Хьалха кхийда саьрмикан мотт санна, ирча хилла хин юьхь. Лаьххьара ницкъ тлебахийтина, кхин а чехка ведда Лотьма.Бергашца жагла юхабетташ йьодучу говрана юххе а иккхина лагвелла,тлекхьач- начу хин юьхьо клажийн пхенаш а дашош, боьрана сехьа иккхина Лотьма. эьхар, ирахь латта глор а ца хилла, бай тле охьавоьжна иза.

Хин гловгла хинца лакхахьара а схьахезаш, гонахара хлаваь дуьзна. Меллаша корта хьала а айбина, длахьаьжначу Лотьмина бер- риге а боьра хиэ длалаьцна гина. Кхин зен ца хуьлуш, шашь клелхьа- радовлар хазахетта, Хьасане хьаьжна, велакьежира.

План:

1. «Ирча хуьлу ламанан хиш».
2. «Иза тхан хехо Салахь хилла».
- 3.«Ирахь латта глор а ца хилла, бай тле охьавоьжна»
4. «Шашь клелхьардовлар хазахетта Хьасане хьаьжна, векакьежира Лотьма».

Сочинени№3 «Лаьнан суьйре».

Сочинени№4 «Сан дай баьхн йурт»

8 класс

Изложени №1 «Доттаг1ий»

Доттаг1ий

Арахъ яьллачу г1овг1анах а, тоьпан татанах а кхераделла берзан к1езий, шешан бена чохъ цхъана сонах д1атебба дохкура. Царна топ тоха дегаса хеташ, вехха лаьттира Атби. Уьш кегий долу дела царах къахетара цунна. Уьш ца дойуш йита мегар доцийла а хууш, жа юккье лилхинчу берзалоша каетташ дуьмеш даьхна уьстаг1ий шена гича, хеттарг дага а лаьцна, к1езийн з1уганна юккье топ туьйхира Атбис. Делларг, дийна диснарг муьлха ду а хьожуш, пхий а к1еза дийра цо.

Барза а далош метта веара и шиь.

Вало, Ваха, х1инца ц1а а г1ой, колхозан правленехъ болчаьрга вайшиммо берзалой яйиний хайита, шена луург хьажа вог1ур. Борз ерна уьстаг1-х1ума а ма йог1у вайшинна. Пайденна йоцчу яьлলেখъ а, ас барзана т1ера ц1ока схъайоккхур ю, - аьлла, ша буха а сецна, Ваха ц1а хьажийра Атбис.

Ткъа х1окху Барзина х1ун до вайша? - аьлла хьаттира Вахас. Шех кьинхетам байта санна, г1ийла б1аьргаш керчадораж1аьло, шен ц1еяьккхича.

Барза соьца ца 1ийча дер дац, чевнаш д1аерззалц, - элира Атбис.

Шен т1оьрмиг а эцна, Ваха ц1ехъа волавелча, ц1ога а лестош, ц1ийзаш меттахделира Барза.

Барза, хьо 1ад1ен деза кхузахъ, цкъачунна, хьуо тодаллалц. Со кест-кеста вог1ур ву хьуна кхуза, - аьлла, коьрта т1е куьг а хьокхуш, Вахас ша хьаьстича, шега бохучух кхетча санна, Вахина т1аьхъа ца г1уртуш, Атбица сецира иза. Ваха ц1а вахара. Гуьйре шельелча, жа колхозан ферме далийра Атбис. Борз ерна колхозо уьстаг1 а, ц1окарчех пачхьалкхо ахча а делира Атбина. Барза а, чевнаш д1а а йирзина, тоделира. ^^ ^

Цхъана дийнахъ кегийчу 1ахаршна х1ума ян хьуьнах вахара Атби. Иза дара 1ай. Цхъа а лар юй техъа берзан бена т1ейоьдуш аьлла, хьажа вахара иза. Амма иза, ло т1е а тесна, къайлабахнера. Т1ейог1уш цхъа а лар яцара.

Берзан бен д1ашарбелла карийча, дукха хан йоццуш хилла дерг дага лоьцуш ойла еш а лаьттина.

План

1. Берзан к1езий дайар.
2. Ваха Атбис ц1а хьажор.
3. К1ант ж1аьлега г1ийла хьажар.
4. Барза тодалар.
5. Берзан бен карор.
6. Атби, корсамаш а даьхна, ц1ехьа вахар.

Изложени №2 «Вешин хьоза»

Вешин хьоза

Беран амал аьхкенам мох санна ю: х1инца, чан йоккхуш, дитгийн баххьаш лестош, карзахболу, т1аккха ц1еххьана д1атоб, цкьа а ца хьекхча санна. Чан б1аьргашна новкьа хилар бен, шелонца зен ца до.

Иштта цкьацкьа Жемас «амал» гайтича, цуьнан нанас олура:

- Собар де ахь, Ризванан хьоза схьа даг1ахь, ас хьо ма-варра д1авуьйтур ву хьуна. Т1аккха цо и хабар Ризване д1ахьур ду...

- Х1ора дийнахь дог1у иза?

- Дера дог1у.

- Т1аккха цо соьга сан вешигара маршалла схьа х1унда ца ло? Ас сайгара маршалла а дохьуьйтур ма дара Ризване!

- Иза сатасале дог1у. Хьо вижна а хуьлий, д1адоьду-кх.

Т1аккха Жемин б1аьргашна хьалха х1уттура дашо т1емаш долу, адамийн мотт хуу, туьйранахь дуьйцу тамашийна олхазар.

Цхьана дийнахь кора уллохь шен машенаш ловзош 1ара Жема. Кора хьалха долчу сиренан гаьн т1е а хиьна, дека доладелира цхьа жима хьоза. Шен ловзар а дитина, цуьнга ладог1а х1обьтира Жема. Мел лерина ладог1арх, цо «дуьйщучух» ца кхийтира к1ант. Т1аккха ша хабар дийца волавелира:

- Суна х1инца а хьан мотт ца хаьа, делахь а, суна хьо девза хьуна. Хьо сан вешин хьоза м аду. Дуй? Хьан дашо т1емаш мичахь ду? Схьа ца лацийта, охьадехина? Со Жема ма ву. Ризванига д1ахайталахь-со воьлхуш а вац, харцахьа а ц алела. Сихха ц1а вола а ала. Са сагатло...

Тлаьххъара дош аларе хьобжуш 1ийча санна,цкъа-шозза «ч1ир-ч1ир» а дина,т1омадаьлла д1адахара хьоза.Иза эскаре Ризванна т1аьхъа г1уриг хиларх тешна вара Жема.

(223 дош)

План:

1.Беран амал.

2.Ненан,к1ентан къамел

3.Хьоза деана.

4.Жемас хьозане хабар дохьуйту.

Сочинени №3 «Халкъан турпалхо»

Сочинени №4 «Гиллакхо лайх эла во»

9 класс:

Сочинени№1 « Доттаг1алла»

Изложени №2 « Бакъдешан да»

Бакъдешан да

Комсомолан патрульца юкъараллин порядок ларъеш вара Муса цхъана буса.

Уллехула т1ехволуш, ц1еххъана цуьнан б1аьрг кхийтира, ц1енош чохь серло къедаш. Муса соцунг1а хилира. Серло йовш, леташ яра. Хьем ца беш, ведда не1аре вахара Муса. Когийн тата а хезна, чохь берш д1атийра. Меллаша**ХЮКХО** д1атеттина не1 д1аеллаелира.

— Мила ву? — Мусас оллушехь, тоьхна кор а дохош, оцу чуьра араиккхира ши стаг. Лекхачу кертана т1ехула а иккхина, бешахула ведда вобдучу цаьршинна т1аьхъа хьаьдира Муса, ша цхъаь бен воццушехь.

Б1аьрга 1обттина п1елг гур боцуш, 1аьржа яра буйса. Хьалха ведда вобду шиь гуш вацара, амма церан когийн тата дара хезаш. Х1уьттаренна санна, цхъана юьхках ког а тасабелла, охьакхийтира Муса. Х1ара хьалаг1аьттича, вукхеран г1ара-тата

яйнера. Діанехьо ваьлча, Мусана карийра цхьана нехан божал. Тлаккха сацам бира цо: «Уьш лачкъа и йоцург кхин меттиг яц» — аьлла. Божалан маьlle, бляьрг тлера дла ца боккхуш, неl ларьян длахlоьттира Муса. Ценош чохь глийло йогучу лампано корак араеттачу серлоно клеззиг серлайохура божалан хьалхе . Божалан неl меллаша херьелира. Цкъа цхьаннан корта гучубелира. Тлаккха ша ара а ваьлла, стешхо дласа а хьаьжна, вукхуьнга «вало», аьлла куьг ластийра цо. Байн ког буьллуш, тебна Муса волчу маьlпехьа схьавогlура и шиь. Хьалхарчуьнан керахь кьегаш доккха урс дара. Цаьргахьа герз хир ду аьлла дагахь а дацара Мусана.

Божалан маьlпехула и шиь схьахьаьвзашехь, вахана хьалхарчунна тлекхийтира Муса: — Схьадуйлалаш, хlоккхуза бу шуна! — аьлла, мохь а тухуш.

Оцу шиннах тlаьхьавогlуш верг ведира. Гlовгlанаш а хезна, Мусана гlоьнна кхечира большцан белхало.

Дукха хан ялале и шиь суьдана хьалха хlоьттира, царна хьакь доллу таХзар а дирги, Кестта Муса райкоман пленуман член а хаьржира, бюро юккье а вахийтира.

Оцо кхин а даккхий декхарш тlедехкира кьоначу комсомольцана.

Ша шен ца кхоош болх бора Мусас. Иза хуьлура геннарчу уьстагlий лелочу бригадашкахь, фермашкахь, культурам учрежденийн гlишлош ечохь. Амма ша мел сиха лелаш хиларх, шен дош дицдийр долуш вацара кьона комсомолец. (С. Бердукаев).

П л а н .

- 1.Юкьараллин кьепе ларьеш вара Муса.
- 2.Меллаша цlийнан неl дlаеллаелнра.
- 3.Муса тlаьхьахьаьдира царна.
- 4.Божалан неl меллаша херьелира.
- 5.Хьалхарчунна тлекхийтира Муса.
- 6.Ши хулиган суьдана хьалха хlоьттира.
- 7.Ша-шен ца кхоош болх бора кланта.

Сочинени №3 «Бешто»

Изложени №4 «Ненан б1аьрхиш»

Ненан б1аьрхиш.

Цхьа клант хилла кьеначу ден-ненан.Дукхавезара царна иза.Клант кхиьна ваьлча,ломахь г1арабаьлла дика динний,г1ирссий,т1емалочун духаррий кечдира дас.Цхьана дийнахь юьртара клентий кечбелира ламанца сакьера баха.Цхьаь бен воцу клант а вахара цаьрца.Ц1еххьана ирча кхаь беара лаьмнашка:мостаг1 ву т1ег1ерташ,аьлла,цо буржалш дахьа ламанхошна тоха,леш бина,уьш бацо.

Х1орш д1акхаьчча,мостаг1ашца т1аме х1иттира.Кьаьсттина ч1ог1а т1ом беш вара цхьа цавевза т1емало.Цецваьлла висира массо стаг.

-Мила ву и т1емало?-хаьттира цхьаболчара.

-Иза дика т1емало ву,-элира вукхара.

Берриг шайн ницкъ гулбира мостаг1аша.Массо а цхьаьний т1елетира уьш оцу оцу турпалхочунна.Вуьйжира клант.Т1аккха т1етаь1ира ламанхой мостаг1ашна.Х1аллакбира цара уьш.

Болатан г1аг1 малхехь кьегаш,баттах йолчу юьхьа т1ера сирла нур г1уьттуш,нана ехачу керта вахьаш вара клант.

-Собарделаш!-элира хьалхаваьллачо.-Вежарий! Сан ницкъ кхочур бац клентан нене х1ара д1ахайта.Со кхоьру х1окху бохамо нана а ерна.Мила ву шуна юккьехь маттана говза,нене х1ара д1адалхо?

Массара а кортош охьаохкийра.Хьалхавелира кьоьжа корта болу стаг.

-Схьаба суна дечиган пондар,цо дуьйцуур ду нене говзачу,хазачу маттаца клант валар.Лалур бу цуьнга и ирча кхаь.Схьабеара пондар.Делха дуьйладелира пондаран мерзаш.Шен пондарца тобанна хьалхавелира воккха стаг.Араелира клентан нана.Цунна гира,вистхуьлуш стаг воцуш,г1айг1ано кортош охкийна,т1емалой,хезира бекаш,боьлхуш пондар.

Буйсанна декачу олхазаран эшарх тарлуш,набарна бер дижо нанас олучу аганан иллек тарлуш,бекара пондар.Пондаро дуьйцура нанас шен цхьаь бен воцу клант мел везаш кхийна.Т1аьххьара а,т1еман г1ерзаш

вовшахдетгалуш санна,кьора бийкира пондар.Хеталора:тлеман марсаллехь майрачу клантана тлера барзакъ болатан гловганца декаш санна.

Боьлхура пондар,тийжара пондар.Ладобг1ура клант винчу нанас.Гора цунна бармахь дакьа.Вистхуьлуш цхьа а воцуш,кортош охкийна лаьттара тлемалой.Кхийтира нана.Бармахь 1уьллург кхуьнан клант вара.Дуьххьара араваьллера иза ненец а хоттуш.Иза майра леттера мостаг1ех.Дуккха а х1аллакбира цо уьш.Велира ша а.

-Ас декьалво хьо,сан клант!- мохь туьйхира нанас.

-Оха декьалво хьо!- йийкира тоба.Боьлхура пондар,тийжара пондар.Оьгура ненан б1аьргех довха хиш.

План.

- 1.Цхьа клант хилла кьеначу ненан.
- 2.Ц1еххьана ирча кхаь беара лаьмнашка.
- 3.Берриг шайн ницкъ гулбира мостаг1аша.
- 4.Хьалхавелира кьобжа корта болу стаг.
- 5.Схьабеара пондар.
- 6.Делха дуьйладелира пондаран мерзаш.
- 7.Боьлхура пондар,тийжара пондар.
- 8.Оьгура ненан б1аьргех довха хиш.